

Pór Antal
Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet
hercegasszony, az Árpádház utolsó sarja

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

KATHOLIKUS SZEMLE.

MÁSODIK KÖTET.

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

Dr. KISFALUDY Á. BÉLA,

GYŐR-EGYH. M. ÁLDOZÓPAP, EGYETEMI NY. R. TANÁR.

BUDAPEST,

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.

1888.

Impresszum

Pór Antal

Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegasszony, az Árpádház utolsó sarja

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció a Katholikus Szemlében 1888-ban a 214–243. és 463–499. oldalakon megjelent tanulmány elektronikus változata. Egy-két kivételtől eltekintve megtartottuk az eredeti helyesírást.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
I. fejezet.....	4
II. fejezet.....	6
III. fejezet.....	10
IV. fejezet.....	12
V. fejezet.....	14
VI. fejezet.....	17
VII. fejezet.....	20
VIII. fejezet.....	23
IX. fejezet.....	24
X. fejezet.....	26
XI. fejezet.....	31

I. fejezet

A magyar közönség mindig bizonyos gyöngéd érdekeltséggel viseltetett III. Endre király, „a Szent István első magyar király nemzetségéből, törzsökéből és véréből felnövekedett királyi fának ez utolsó, letörött arany ágacskája”¹ iránt. E rokonszenv kiterjedt árvájára, a jegyesétől hűtelenül elhagyott Erzsébetre, nem különben özvegyére, a kegyes Ágnes királynéra, ki férjét hatvannégy évig hűségesen gyászolta.²

Azonképpen az osztrák krónikákban is akadtam nem kevés rokonszenvvel írt nagyobb szakaszra, mely Ágnes királynéről, férjéről és ennek leányáról, Erzsébetről értekezik.

„Albert királynak –úgymond a krónika³ – második leányát Ágnes asszonynak hittak, ki András magyar királynak adaték nőül. Már ifjúságában az atyja házában kegyes vala. Szerette a magányt, és titokban a halhatatlan király (Jézus) után vágyott. Noha gyermek volt korára nézve, érett ésszel sokat törődött az istenes dolgokkal. Az Isten szerelme lángolt benne, s a testiségen felülemelkedve szívesen hallgatott Isten szavára. Irtózott a viadaloktól és a tornáktól, melyek az atyai házban tartattak és, ha csak lehetett, menekült előlük. El volt jegyezve Colonna urnak, egy nemes rómainak; de kivitte imádságával, hogy elkerülte ennek nászágyát. Aztán Andrásnak, a magyar királynak adták, és Albert király negyvenezer ezüst márkát adott neki nászhozományul, mire nagy és fényes lakodalmat üllöttek. András király szerette a királynét, ki így öt évig vala a király mellett, mely idő alatt módjában állott a mulandó világ alakját szemlélnie. András királynak egyebek közt az a szokása volt, hogy évenként megmutatá uralmának jelességét, amiért összehítta az összes főurakat, urakat, bírákat és szolgálait, minden nemzetségeket és népeket, melyek birodalmában lakozának (az országgyűlést), kik közt találkoznak különböző téves hitű és vallású, hitetlen emberek (a kunok) is nagy számmal. Látván ezt Ágnes, a nemes királyné, elrendelte, hogy az Isten ígéje hirdetői egybe gyűjtessenek, hogy az Úr szántóföldébe vessék a Krisztus vallása magvait. Ekként szentelé meg András királyt az ő szent felesége. Aztán meghalt András király, kit az ő boldog felesége megszentelt és megtartott, boldogan nagy áhítatosság közt, midőn Kr. születése után számítanak tizenháromszáz esztendő t januárius 14-ikén, és Budán, a minorita barátok zárdájában temettetett el.”

„Midőn Ágnes királyné özvegyé lőn, nagyon elmerüle az imádságba és istenes áhítatba, hogy megbocsájtassanak András királynak minden bocsánatos bűnei. Ekkor ura szelleme ezt tudatta vele: „Boldog az óra, melyben te számomra születél, mert én, András, imádságod által a mennyek országába jutottam.”

„Ő (Ágnes) szőrből készült alsó ruhát viselt testén, de oly titkosan, hogy kevesen tudtak felőle. Aztán Königsfeldbe ment a zárdába, hol azon szüzekkel, kiket Ausztriából vitt magával, igen istenesen élt. Durva ruhát öltött magára, mint a zárda bármely szüze; rendesen éjfélkor kelt föl, és jóltevésben és elmélkedésben gyakorlá magát délig; ebéd után dolgozni kezde ájtatos szolgálóival, és készíte velők oly jeles és drága dolgokat, melyek Isten neve dicsőségéhez tartozának, hogy inkább föltűnék erényes, mint királyi élete. Különösen megülé

¹ Ezek István nádor szavai 1303-ból. (Anjoukori Okmánytár, I, 51.)

² Annál feltűnőbbnek tetszhetnék, hogy az újabban ismét föllendült magyar történetírás keveset foglalkozott nem ugyan III. Endre királlyal, noha ennek viszontagságai sincsenek kellőképp földerítve, mint inkább özvegyével és árvájával. Szalay László, például (Magyarorsz. Tört. II, 123.) kilenc soros jegyzetben végez velők, s ez sincs téves állítások híján. De a történetírásnak nagy a tere, s minden egyes kérdése beható munkát kíván.

³ A XIV. századi Hagen Gergely-féle osztrák krónika Pez kiadásában (SS. rer. Austriac. I, 1137–1140). A kiadó bevezetésében e krónikához ezeket írja: „Matthaei cuiusdam vel Gregorii Hageni germanicum Austriae Chronicon... Quicumque historici istius commentarii auctor fuerit, eum post medium saeculum Christi decimum quartum floruisse aperte cognoscas e Praefatione Chronico praemissa.”

az Isten anyjának ünnepeit alamizsna-adással és egyéb jóságos cselekedettel, magához vevén az Úr testét. Megülé még különösből keresztelő sz. János, evangélista sz. János sz. Mária Magdolna és sz. Ágnes, úgymint a maga neve napját. Igen nagyon buzgón szerette sz. Erzsébetet is, és ünnepét alázatosan és jót téve ülte meg. Ezen ünnepen nagy ájtatossággal készüle az Úr teste és vére vételére. Azonképpen az egész böjtön át minden vasárnap és szerdán ájtatosan járula az Úr asztalához. Böjtölni szokott még sz. Márton napjától kezdve karácsonyig; pénteken és más böjtös napokon pedig nem evék mást, hanem zöldséget. Azon naptól kezdve, hogy az Alleluját elhagyják, egész húsvétig gyászolni szokott volt, és magához vón tizennégy szent asszonyt, kikkel együtt vigasztalódék Isten ígéin. Ezeknek ez időre mindent kiszolgáltata, amire szükségök volt. Zöld csütörtökön megmosá a szegény emberek lábait. Volt neki egy németül készített bibliája, melyben szorgalmasan olvasgata: más könyve is vala, melyben a szentek élete vala helyesen megírva. Egyébiránt mindenkor az Evangélium ígéihez tartá magát.”

„Nagy gondja volt a gabnára is a szegény emberek miatt. Szerette az egyességet és békét. Rajta volt, hogy az urak, lovagok, csatlósok és egyebek szívét a békére hajlítsa. Nagy tiszteletben is tartották, mert amit végeze, isteni bölcsességgel mívelé. Szánakozott a foglyokon és elítélteken; sokakat közülök meg is szabadított testvéreihez, a fejedelmekhez intézett buzgó kérései által, ha remélte, hogy az illetők megtörődnek és megjavulnak.”

„Üdvözítőnk születése napján nagyon örvend vala a misztériumnak. E napon ingeket készítettett s azokat szegény gyermekeknek küldé, úgy vélekedvén, hogy a szegényekben a meztelenül született királyt öltözteti.”

„Rudolf herceg, öccsének Albert hercegnek fia, egy véres tövist ajándékoza neki Urunk koronájából, melyet ájtatos örömmel fogadott tőle. Königsfeldben a kart és oltárt ő szenteltette föl, mely fölszentelés alkalmával szintén igen nagy ájtatosságot mutatott. Édes anyja volt a königsfeldi zárdaszüzeknek, kiknek ő adott testi és lelki eledelt. Soha se ment a zárdába⁴, hanem sok jót mívelt a szüzekkel szóval és tettel, tanításával és példájával. Más zárdáknak is sokat adott. A witticheni zárdában drága ebédlőt és alvótermet és egyéb helyiségeket építtetett.”

„Volt Ágnes királynénak egy mostoha leánya, kit Erzsébet asszonynak híttak; leánya volt ez András királynak a másik feleségétől. Ezt ő magával hozta Magyarországból, taníttatá és maga is tanítá őt, és aztán betette a thössi zárdába, és kitüntette e zárdát is nem egy drágasággal és ajándékkal. Nevezet szerint egy feszületet adott neki, melyet száz márkára becsültek. Megszokta volt sokszor látogatni e leányát. Erzsébet asszony még Ágnes asszony előtt fejezte be életét, és igen ájtatos véget ért.”

„Ágnes asszony az irgalmasságnak mind a hat cselekedetét mívelte: az éhezőknek ételt, a szomjazóknak italt adott, a nyomorultakat szállással látta el, foglyokat vigasztalt és szabadított, a mezteleneket fölruházta, szívesen és ájtatossággal jelen volt a holtak temetésén. Meglátogatta a wolhauseni boldog Hilgarda nénét, midőn haldoklék.”

„Ágnes, a boldog királyné sz. György napján súlyos nyavalyába esett és fölvette az utolsó kenet szentségét; ekkor méltóztatott egyik apácának mondani, hogy az utolsó kenet lemosott minden tisztátalanságot lelke tükréről. Azután igen megerősödék és megvigasztalódék a

⁴ Tudniilik a pápa engedelmével nélkül; mert VI Kelemen pápa Avignonban 1344. júl. 23. kelt szabadalomlevelével megengedte, „ut cum sex matronis honestia monasterium de Campo Regis sororum inclusarum Ordinis s. Clarae Constantiensis Dioecesis, quod te construi fecisse ac de bonis propriis dotasse asseris, quando et quotiescunque causa devotionis visitare volueris... ingredi, et intra ipsarum clausuram loqui et conversari sine aliquo intermedio et comedere et bibere, et interesse divinis officiis cum eisdem, ac omnia et singula ipsarum habitacula yisitare, et nihilominus, ut domum, quam inhabitas eidem monasterio contiguam, possis sub clausura dicti monasterii et eidem clausurae monasterii adiungi facere, ac exinde tu cum sex dictis matronis ad easdem sorores liberum habere ingressum etc. Fejér CD. IX/I, 215. (ex Waddingi Annales Minorum T. VII. p. 540.)

Szent-Lélek malasztjával, amiért fényesen megékesítvén a kamrát, melyben fekünni szokott, itt misét mondatott és hallgatá azt teste betegségében ... Minél inkább megtört az ő teste épsége, annál inkább tölt meg lelke az örökkévalóságba vezető ájtatos gondolatokkal.”

„Miután nyolcvannégy évet élt, szent Barnabás napján a tertia idején kezdde haldokolni, aztán a vecsernye idején betelt rajta Isten szent akarata, a Krisztus születése után midőn irának 1364 évet, ötvenkét évvel utóbb, hogy a Königsfeldi zárdát alapíták, melyben méltóképpen eltemették.”

Eddig az idézett krónika. Kevésbé életrajz amit nyújt, mint inkább jellemzés; de, amennyire egyéb kútfőből hozzávethető, hű, minden szóvirágtól ment jellemzése a szent életű királyasszonynak, ki visszavonulva a königsfeldi zárdák közelébe, hű öre volt családjá – vajmi gyorsan megtel – sírboltjának. Az író kortársnak, – ki, miként az adatok mutatják, jól volt mindenről értesítve, – nemes felfogása fölment engem a jellemrajz, az életirat e kiegészítő része megírásának nehéz földadatától; megüti számomra egyúttal a kezdő accordot, megmutatja az irányt, melyben Ágnes királynét felfognom, tetteit megítélnem, életét tárgyalnom kell.⁵

II. fejezet

Albert, Ágnes atyja, még mint Habsburg, Kyburg és Felső-Elsasz grófja lépett 1276-ban házasságra Erzsébettel, Meinhardt tiroli gróf leányával, kivel tizenkét gyermeket nemzett. A

⁵ A másik kútfő, melyből meríték *Liebenau* műve Ágnes királynéről: *Lebensgeschichte der Königin Agnes von Ungarn, von Dr. Hermann v. Liebenau*, (Regensburg, 1868.) És: *Hundert Urkunden zu der Geschichte der Königin Agnes, Wittve von Ungarn*. (Regensburg, 1869.)

Régen fekszik könyves polcomon e testes kötet; többször fogtam elolvasásához, de nagy lelki erőmbe került, míg végig hatoltam rajta. A szerző – meglátszik művén, sokáig dolgozott rajta; felkutatott lehetőleg mindent, ami – ha messziről is – tárgyához színlett; de anyagát nem rostálta meg. Amit nehezen talált, válogatás nélkül, nagy fáradsággal tömte könyvébe. Azután kivált a Schweitzra vonatkozó, általunk nehezen érthető, reánk kevés érdeklélhető adatoknak ad előnyt, mert eleve kitűzött célja az, hogy a schweitz-i történetírók balvéleményét Ágnes királynéről megcáfolja, amin annyira erőködik, hogy az olvasást nehezzé teszi. Egyébiránt rajok illik a schweitz-i írókra Ágnes királyné egyik okiratának (*Hazai Okmánytár VI, 353.*) bevezetése: „qui quasi caupones aquam vino commiscent, et virus draconis in aureo calice babilonis propinant, gestantes speciem veritatis, virtutem autem penitus abnegantes.” – *Lichnowsky* is (*Geschichte d. Hauses Habsburg, I, 542.*) így ítéli meg *Tschudi* Chronicon Helveticumát: „Sein Hass gegen Habsburg-Oesterreich, und wohl auch Mangel an Muth gegenüber seine leidenschaftlichen Landsleuten, lässt ihn oft die Wahrheit verschweigen, ja verstellen.”

Ellenben nagy becsők van a regestáknak és okiratoknak, melyeket *Liebenau* művéhez mellékelte. Ez utóbbiakat kiegészítettem az újabb magyar okmánytárak leveleivel, melyek a hazai viszonyokra vetnek új derűt.

A harmadik kútfő Erzsébet királykisasszony életére vonatkozik, és megjelent a Bollandisták gyűjteményében: „*Acta Sanctorum. Maii tomus secundus.*” (Párizs és Róma, 1866.) A 122–127. lapon: „*De b. Elisabetha Hungara, filia regis Andreae III., Ordinis praedicatorum Thosae in Helvetia.*”

E legenda eredetijét német nyelven írta *Stagel* Erzsébet (†1360.) A csaknem egykorú szerzőnő tudósításait azon apácánál gyűjtötte, ki Erzsébetünknek huszonnégy éven át gondozója volt. Misztikus iránya mellett sok érdekes adatot tartalmaz, alighanem az egyedülieket, melyeket Erzsébetéről bírhatunk.

Számot adtam ezzel az elsőrendű kútfőkről, melyekből tanulmányomat meríttem; a többieket a jegyzetekben találja a t. olvasó. Most még a *módszerről*, melyet követnem kellett, néhány szót.

Ágnes királynéről nem rajzolhattam oly képet, melynek főszemélye, középpontja önmaga. Ellenkezőleg; mihelyt Magyarországból távozik, állásának és szerénységének másodrendű szerep jut a történelemben. Mégis föliául a történetet kellett elkölcsönözni, ha azt akartam, hogy helyét benne kimutassam. Fáradságom meg lett jutalmazva az által, hogy a magyar történetnek nem egy eddig kevésbé méltatott fázisához jutottam. Azontúl, hogy Ágnes megszűnt hazánk történetébe befolyjni, élete főtényeit csoportosítom csak, hogy annak folyását jelezsem, jelleme fővonásait kitüntessem.

Erzsébet élete, amennyivel csendesebb folyású, a zárda falain alig túlterjedő, annyival egyöntetűbb; de adataink soványsága miatt annyira egyszerű is, hogy azt epizodképpen szöhettem csak Ágnes életrajzába, melyre ezennel rátérek.

második volt-e ezek közt, vagy a harmadik Ágnes? nem tudjuk; mert ő is, fivére is, Rudolf később cseh király 1280-ban született. Alig szenved kétséget, hogy Ágnes Argaunak Brugg vagy Baden városában jött a világra, és nem az ősi Habsburgban, hol a grófi család régebb idő óta nem szokott volt tartózkodni. Miután pedig Albert Ausztriát és Stiriát hűbérül nyéré el atyjától, neje is Bécsbe költözködött gyermekeivel, hol azok gondos nevelésben részesültek, mi abból is kitetszik, hogy Ágnes alaposan megtanult latinul⁶. Különböznél Ágnes inkább kitűnt szíve jósága, vallásossága és szellemi tehetségei, mint szépsége által.⁷ Annyira véznácska volt, hogy – mint a krónika érdemesnek tartotta megjegyezni – miután nénje már kiszabta volt a maga számára a ruhát, a maradékból még mindig telt Ágnesnek is ruhácskára.

Az 1296. évi farsangban jött Bécsbe III. Endre magyar király leánynézőbe s eljegyezte magának a még csak tizenhat éves hercegnéasszonyt.

Endre Bécsben éppen nem volt ismeretlen már ekkor. Az osztrák krónikák⁸ régebről szövik a viszonyt, mely közte és I. Albert osztrák herceg közt fennállott. Szerintök Endre, akkor még herceg, a trigau (stridoi) gróf fogságába esett. Velencéből, az anyai házból küldöttek ugyan váltságdíjat érte, de ezért csak életét kímélte az áruló trigau, ki Bécsbe vitte foglyát Albert herceghez, honnét második váltságdíjat remélt. Kapott-e? a krónika nem említi. Tanácsolták ekkor Albert hercegnek, hogy szolgáltassa ki Endrét a magyar királynak, de Albert nem hallgatott e nemtelen tanácsra; ellenkezőleg: a minden költségéből kifogyott Endrét fél évig ellátta a szükségességekkel. Tovább is tartott volna gondoskodása, ha meg nem bántja őt főnnehézségével Endre, kinek innentől, hogy Albert levette róla kezét, elég szűken folyt a dolga, mígnem IV. László halálával sürgősen Magyarországra hívaték ősei trónja elfoglalására. Sietett is oda, és hogy útját ne állják, szerzetes barátoknak öltözve szállott hajóra s a Dunán jutott Budáig.

Így az osztrák krónikások, kiknek „meseszerű” elbeszélését meghazudtolni vagy kiigazítani képesek annál kevésbé vagyunk, minthogy Endre viszontagságairól körülményes tudomásunk nincs; pedig hogy koronázása előtt igen viszontagságos időket látott, arról neje, Fenenna királyné is értesít.⁹

Azután, és pedig uralkodásának mindjárt elején, háborúja is volt Endrének Alberttel, ki az országnak általa elfoglalt részeit visszaadni vonakodott. A magyar hadak Ausztria nagy részét, Bécs-Ujhelytől a hegyekig bekalandozták, és Bécset, melynek falai mögött Albert herceg magát megvonta, hat héten át körülözönlötték.

Ekkor történt, hogy Albert egyik kedves szolgája, neve szerint *Gemperlein* vitéz, ki arról volt híres, hogy a tárogatót mesterileg fújta, kiindult Bécsből a magyar királyhoz. Endre király bécsi tartózkodásából ismerte ez embert, szerethette is, mert fényes öltözetet, jó lovat és tíz font pénzt adott neki. Mikor alkonyodék és a magyar hadak a táborba visszaszállának,

⁶ Schweitzban, a murii zárdában kicsi, hártýára ékesen írt imakönyvet mutatnak, mely igen régi hagyomány szerint Ágnes királynéé volt. Tartalma latin és német imák. (Liebenau, Hundert Urkunden, IX.) Hogy Ágnes királyné a latin nyelvet jól értette, amellet tanúskodik Fülöp, eichstädti püspök előszava, mellyel sz. Valpurgis apátnő életrajzát Ágnes királynénak ajánlá. Ágnes királyné kérte meg őt, hogy ez életrajzot írja meg saját épülésére. Midőn tehát a püspök latin nyelven felelt meg a királyné kívánságának, tudnia kellett, – hisz előbb Albertnek, Ágnes királyné atyjának volt gyóntatója – hogy ez ért latinul, mi – úgy látszik – akkor nem is volt ritkaság, mert a szerző arra kéri Ágnest, hogy sorsosaival is, azaz királyok leányaival, közölje a sz. Valpurgis életrajzát, melyet kiadtak a Bollandisták februárius 25. napjára.

⁷ Anonymi Leobensis Chronicon: „Agnes... , quae consuevit plus de virtute animi, quam de corporis pulcritudine gloriari.” *Pez*-nél I, 869.

⁸ Lásd a Horneck Ottokárnak tulajdonított rímes – és a Hagen Gergely-féle osztrák krónikákat *Pez*-nél SS. rer. Austriac. I, 1109. lap, és III, 381. szakasz.

⁹ *Fejér*, CD. VI/I, 90: „post longarum et immensarum tribulationum inquietissimas tempestates.” – *Pray* hitelt ad az osztrák krónikák elbeszélésének 1. Annal. Reg. Hung. I, p. 359.

arra kérte a királyt Gemperlein, mutattatná meg neki a táborn. A király teljesítette kívánságát, s aztán visszakísértette Bécs kapujáig.

Albert herceg, hogy Gemperlein eléje lépe, megcsodálta ennek értékes új ruházatát, miközben a jelenlevő urak egyike a magyar királyt „velencei szatócs”-nak gúnyolá. „Ennek a szatócsnak azonban olyan sok szép portékája van, – vágta a gúnyszót vissza Gemperlein. – hogy nagyra lehetnék vele, ha Bécsbe hozná.” Miután pedig körülményesen értesüle Albert herceg a magyar sereg erejéről, belátta azt is, hogy minden további ellenállása haszontalan, csak azt éri el vele, hogy a magyarok az egész vidéket még inkább fölprédálják, fölperzselik úgy, hogy füstjétől is alig maradhatnak meg Bécsben. E belátás dacára Albert csökönysége még sem engedte meg, hogy ő nyújtsa előbb engesztelő jobbát. Számított arra, hogy a magyar király ostromló-gépek nélkül és előbb utóbb eleség híján annál inkább fog újból békét ajánlani, minthogy Ausztria elpusztítása nem lehet kitűzött célja. Úgy is esett. Lodomér esztergami és János kalocsai érsek Bécs kapuja alá nyargaltak, s egy szerzetes által kihívták a passauai és seckauai püspököket, hogy királyuk békére hajló szándékát velők és általok az osztrák herceggel tudassák. – A alkudozások elkezdődtek, a felek a békét áhítván a magyar sereg elvonult Bécs alól, mire mindkét részről összeültek a biztosok a békefeltételek megállapítása s a békeokmány szerkesztése végett.¹⁰ Miután pedig a békét ilyen biztosíták, a két fejedelem Lodomér esztergami érsek kezéhez egymásnak testvériséget és barátságot fogadott.¹¹ Sőt az udvarias magyar király még arra is megkérte Albert herceget, hogy engesztelje ki iránta nejét, a hercegnét, s aztán igen barátságosan búcsúztak el egymástól.

III. Endre udvariassága, valamint mindkettőjük visz-szás körülményei ugy hozták magokkal, hogy mind közelebb simultak egymáshoz, s egymásban kerestek, mint jó szomszédok, támaszt. E baráti viszony rokonivá fokozódott, midőn III. Endre, első nejének halála után, Ágnesnek, Albert leányának kezét kérte meg. Albert herceg pedig, ki az összeütközést vetélytársával, Nassaui Adolf római királlyal elhalaszthatatlannak sejtván, örömmel látta Magyarország királyában jövődjét, kitől a tusához segélyt várt, és kinél a veszély esetén menedéket kereshetett.

A gyenge leányzót Endre ekkor még nem vitte magával, hanem csak a következő, 1297. év Mindszentje után. November 2-án állítá ki a hitlevelet, melyben feleségének mind életében, mind halála esetére Pozsony város és vármegye haszonélvezetét adja.¹² Viszont Ágnes hozománya 40,000 márka ezüst volt. A lakodalmas ünnepségek, minthogy a hercegi család gyászola, zajosak Bécsben alig voltak; de hiszen pótolták azokat Magyarországon, hol Endre király nejét Benedek veszprémi püspök által megkoronáztatta.¹³ *S így Ágnes volt az első a Habsburgi házból, ki föl Kent fején szent István koronáját viselte.*

Pótolták az ünnepélyeket a következő év farsangján Bécsben is, hova akkor az osztrák ház összes barátai fénnel és hallatlan pompával egybesereglettek. Ott voltak: a magyar király nejével, a cseh király, a szász herceg, a brandenburgi örgrófok, az oppelni és troppau hercegek tömérdek főúrral és vitézzel, kiknek számát a felsorolt püspökökéhez vethetjük hozzá. Meg vannak nevezve az esztergami és a kalocsai érsek, a győri, veszprémi, pécsi, váci és csanádi püspökök a magyarok közül; továbbá a baseli, constanzi, olmützi, passauai,

¹⁰ Kiadta *Lichnowsky*, *Gesch. des Hauses Habsburg* II. kötete végén.

¹¹ „Amantissimuss amicus et quasi frater noster”-nek nevezi III. Endre király Albertet 1291-ben kelt érdekes okiratában, mely a föntebbieket sokban megerősíti. *Wenzel*, *Árpádkori új Okmt.* X, 27.

¹² *Pray*, *Annal.* I, 164.

¹³ A kir. kamarai levéltárnak *Fejér*, CD. IV/II. 20. és ismét *Hazai Okmánytár* VI, 353. lapján kiadott okirata szerint. Ez okmány mindkét helyen keletül az 1290. április 28-át viseli, ami nyilvánvaló hiba; viselnie kellene az 1299. évet, mert Albert ez okmányban már római királynak címeztetik, mivé csak 1298. július 27-én választatott.

prágai, freisingeni, seckauai és chiemseei püspökök, számos apát, prépost és kanonok, különösen pedig – mondja a krónikás¹⁴ sok magyar gróf.

Az összejövétel bevallott céljául a magyar király egyetlen lányának, a Fenennától született, a bécsi hercegi udvarnál nevelkedett, mintegy hét éves *Erzsébetnek* eljegyzését tüntették föl a cseh király nem sokkal idősb fiával, Vencellel, utóbb magyar királlyal. Valóságos fő célja pedig az volt, hogy Albert herceg barátaival tüntessen, magát szerencsés vetélytársával Adolf királlyal szemben elég erősnek mutassa, és a cseh királyt nagyravágyó céljainak megnyervén, a Nassau ellen összeesküvést szervezzen.

A cseh király drágán adta el barátságát; Albert ötvenezer márka ezüstöt ígért érte, ide nem számítva a kiváltságokat, melyekkel kecsegtette, ha királynak megválasztatnék.¹⁵ Aránylag nem kevesebbet ígért Albert a többi választóknak, ha őt atyja trónjára segítik. Ekként az összeesküvés létre jött, és midőn Albert a böjt elején a német választók tanácsára kiindula, hogy Nassaui Adolf támadását megelőzze, veje, a magyar király hatszáz könnyű lovas íjászt adott melléje, kik a németek bámulatára nagy körszakállat viselének, mint a német rendi lovagok. Hadnagyok Demeter mester volt, Pozsony és Zólyom vármegyék ispánja.¹⁶

Ismeretes, hogy öten a birodalmi választók közül törvényszéket ültek Nassaui Adolf fölött, elítélték őt, a királyi méltóságtól megfosztották, s a következő napon. 1298. június 23-án királynak megválasztották Albertet, mint a megürült trónra legméltóbbat. Ismeretes továbbá, hogy midőn a két vetélytárs egy hónappal később a kard élére bizá sorsa elválását, az ütközetben (július 2.) Adolf elesett, s a győzelmes Albert elérte, mire oly igen áhítozott; ő volt immár a római király, minek mind a hét választó július 27-én egyhangúlag újra megválasztotta.

Ez események hírére – elképzelhetjük – nagy öröm szállotta meg Ágnes királynét és férjét, nemcsak mivel élénk részt vőnek atyjok sorsán; hanem azért is, mert e változásból remélték saját királyi tekintélyök helyreállítását s az ország állapotának jobbra fordultát.

Magyarországon a királyi tekintély több mint félszázados bal gazdálkodás alatt igen alászállott. A túlhatalmas főurak, a német országos rendek példájára, a gyöngébbeket elnyomták és magokat a királyi hatalom alól mind inkább függetlenekké tenni iparkodtak. III. Endre király kezdetben erélyesen lépett közbe, úgy mint azt koronázásakor vele megígértették; de mindenütt ellenzésre talált Német-Ujvári Iván oly vakmerő volt, hogy elfogta a királyt és fogságából csak súlyos feltételek mellett bocsájtotta szabadon. A horvát urak nyíltan az Anjouk részére állottak, példájokat követte a hatalmas Csáki Ugrin, Ujlak ura; míg Csáki Mátyus az ország felső részében zsarnokoskodott. Mize volt nádor a királynő javait bitorolta. Törvényt senki az országban nem ismert. Nagy csapás volt Endrére Lodomér esztergami érsek halála is. E férfiú egyik főoszlopa volt Endre uralkodásának. Utóda Gergely, nem kevésbé erélyes férfiú, átpártolt Károly-Róberthez, a pápa védencéhez; kit pártfelei híttak, nógattak, hogy jöjjen az országba.

Endrét aggodalom fogta el a sok ellenséggel szemben; erélye, melyet kifejtteni kezdte, elhagyta, mi viszont a rakoncátlan urakat vakmerőbbé tette. Most, hogy ipa római királlyá választaték, újra föllélekzett; kétségtelenül nejjének – hisz atyja vére foly ereiben – nem kis része volt benne, hogy ismét tevékenységet és erélyt kezdett kifejtteni. Az esztergami érsek várát és javait elfoglaltatta¹⁷; Csáki Mátyusra, kit a nádorságtól megfosztott, fölszabadította

¹⁴ U. Heimbürg Ann. *Pertz*-nél SS. XVII, 718.

¹⁵ *Lichnowsky*, Gesch. d. H. Habsb. II, 117.

¹⁶ Hazai kútfőink nem sokat tudnak e segélyről. Esetleg értesülünk a nyitrai káptalannak 1316. kelt leveléből, hogy e hadjáratban Ilméri (Ürményi) Benedek gróf fiának, Istvánnak III. András király Mocholánt adta „propter servitia, quae condam prope Benum insudando – fecisset.” (*Anjoukori Okmánytár*, I, 394.)

¹⁷ *Hazai Okmánytár* VI, 454.

ellenségeit,¹⁸ országgyűlést hirdetett, mely szigorú büntetésekkel sújtsa a törvénytelenéseket, és őt, a királyt fölhatalmazza, hogy idegen segílyt hozhasson az országba a rakoncátlanok megfélemezésére; szövetséget kötött a haza jobbjával a kölcsönös védelemre; sőt megkísértette a szentszékkal is érintkezni, hogy annak legalább haragját magától elfordítsa.

III. fejezet

Azonban míg az ígért külsegély megérkezik, gondoskodni kellett arról, hogy benn az országban se maradjon védelem nélkül a királyi pár. Ágnes királyné tanúja volt annak, mint szövetkezett atyja céljai elérésére barátaival; az eszme tehát, hogy hasonló szövetséget kötnek a hűséges magyar főurakkal, alighanem tőle indult ki, mi annál valószínűbb, mert okiratilag bizonyos, hogy a kivitelben része volt. A kiszemelt szövetséges társakul, a főpapokon kívül, kik III. Endre királyt támogaták és a szövetségnek magától értődő tagjai valának, a következőket ismerjük: Domokos tárnokmestert, Amadé nádort az Abák nemzetségéből, István országbíró, később nádort az Ákosok nemzetségéből, Demeter mestert, pozsonyi és zólyomi vármegye-ispánt és Pál mestert Komárom, Mosony és Győr vármegyék ispánját. A szövetség lelke Demeter mester volt, ugyanaz, ki mint a magyar segílyhad nagyja Albert király elismerését kiérdemelte. – Érezték az uralkodó alattvalóival kötött e szövetségének lealázó voltát; de minthogy a közmondás szerint „szükség törvényt ront,” elégnék találták az Üdvözítővel példálózni, ki szintén alá szállott a földre, hogy az alatt valókat a fönn levőkkel szeretettel összekösse. A szövetség kétoldalú, ünnepélyes esküvéssel erősített szerződésen alapult. A király és királyné egy részről ígérte, hogy szövetségeseiket s azok rokonait éltök végéig, még halálokban is, szeretetökkel és kegyeikkel gazdagítják; ellenségeik ellen, legyen az akárki, tehetségük szerint megóttalmazzák; csak szövetséges társaik tudtával és hozzájárulásával kötnek békét. Viszont a szövetséges főurak arra kötelezték magokat, hogy a királyt híven fogják szolgálni; az ország békéje megrontóit a király parancsára minden erejükkel meg fogják támadni; azonképpen, ha a király az országon kívül személyesen vezetne hadat, hozzá szegődnek és oldala mellett hűségesen harcolnak; senki fiát, legyen az vérszerinti atyjok fia vagy idegen, méltóságos vagy tekintetes, világi vagy papi személy, nem kímélik, hanem a király elleneseinek ellenségei, a hűtleneknek üldözői lesznek: ellenben híveik és barátaik iránt szíves barátsággal viseltetnek. Ha a szövetségesek valamelyike gyanúra ad okot, a király ezt neki szemébe megmondja, hogy szabadon védhesse magát: ha védelme elégséges, jó; ha nem: ítélnék fölötte a hűségben megmaradt szövetséges társak. Az elítélt a királyi udvartól eltávolíttatik, hűtlenségbe esik, felségsértésben elmarasztaltatik, örökölt és szerzett javaitól megfosztatik, gyalázatosnak és minden törvényes ténykedésre képtelennek nyilváníttatik, az egyházból kiközösíttetik. Mind e büntetések eltűrésére minden szövetséges társ a szövetségbe léptekor kötelezi magát, minek emlékéül a király és királyné kettős pecsétjükkel ellátott levelöket kiadták.¹⁹

Ágnes királyné magyarországi tartózkodásának nyomát több ránk maradt okmány tartja fönn. Egyikkel megújítja és megerősíti azon királyi adományt, melyet már három magyar királyné: Mária IV. Béla hitvese, Erzsébet V. István hites társa és Izabella IV. László neje adott, illetve megerősített Fel-, Közép- és Al-Németi helységekre nézve Menna asszonynak, ki V. István gyermekeinek: Máriának, az időben (sánta) Károly szicíliai király nejének s aztán IV. László, magyar királynak volt szoptatós dajkája. Az adomány megújítását szükségessé tette azon körülmény, hogy az arról szóló levelek a domonkosiak (sáros-) pataki

¹⁸ Botka, Chák Máté, 28.

¹⁹ Hazai Okmánytár VI, 431.

klastromában a tatárok utóbbi rablójárata alkalmával elégték; ugyanakkor került a tatárok fogságába Jakab pataki plébános is, a nevezett Menna fia.²⁰

Egy másik okiratban jóvá teszi Ágnes királyné a sérelmet, melyet tisztjei a veszprémi püspökön, saját kancellárján elkövettek, midőn Csepel szigetének a püspököt illető tizedét termésben, bárányokban, kecskében, lovakban és egyéb jogosan megtizedelhető tárgyakban a királyné javára szedték. Ágnes királyné meggyőződve ez eljárás helytelenségéről, Benedek veszprémi püspöknek és benne a veszprémi egyháznak, melynek a magyar királyné „különös védnöke” és mely a „királynék székhelye” – jogát visszaállíttatja.²¹

Kiválóan érdekes István grófnak, al-országbírónak ítélete oly ügyben, melyben Ágnes királyné a fölperes. Arkibana-Szörcsökön, a királyné veszprém-megyei birtokán, annak fegyverviselő jobbágyai laktak. Ezeket a szörcsöki nemesek megtámadták, birtokukat elpusztították, őket kegyetlenül elverték, bebörtönözték, kifosztották, mint ez Lőrente, a veszprémi megyeispán és négy bírótársa, valamint a veszprémi káptalan levelei bizonyítják. A vádlott szörcsöki nemesek a megyeispán levelét kifogásolták, állítván, hogy Lőrente csak két bírótársa tudtával írta meg a bizonyáglevelet, melynek a másik két bírótárs ellentmond, kiktől erre nézve szintén mutattak be bizonyáglevelet. Kitűnt azonban az al-országbíró előtt a pertárgyalás folytán, hogy az alperesek állítása nemcsak valótlan, de hogy ők magok gyártották a bemutatott bizonyáglevelet. Minek következtében a királyi törvényszék a vádlott szörcsöki nemeseket a királyné földjének illetéktelen elfoglalása, a királyné emberei ellen elkövetett hatalmaskodás, nem különben okirathamisítás miatt – az ország törvényei úgy kívánván – tűzhalálra és javaik elkobzására ítélte. – Az elkobzott javak két harmadrészben a bírót, egy harmadban a fölperest illetvén, miután a törvényesen negyven márkára becsült javaknak a bírót illető árát Ágnes királyné lefizette, senki ellent nem mondván, a bíró a királyné beigtatását a szörcsöki szerzeménybe elrendelte.²²

Látjuk itt is az erélyt, melyet III. Endre uralkodása alatt tapasztalni ritkán van alkalmunk. Ágnes jelleméből, mely később még inkább megvallotta magát nála, sarjad ez. Egy másik jellemvonása a szerénység, melynek okozata talán az, hogy oly gyéren találkozunk nevével okiratainkban. Magyar *udvartartásáról* se tudunk sokat. Ismerjük ugyan rendes kancellárját, Benedek veszprémi püspököt; két egymást felváltó alkancellárját: Andronicus veszprémi és Pál kalocsai prépostot is, de egyéb udvari embereit nem. Ő maga említi ugyan két báróját, kiknek tanácsával élt, Tamás grófot és László grófot, de hogy mily hivatalt viseltek ezek körül, nem tudjuk. Ellenben szintén ő maga említi fráter Henriket, szent-ferenc-rendi szerzetest, kit gyóntatóul szülei adtak vele Németországból; férje pedig Gált említi, a székesfehérvári örkanonokot, mint a királyné udvari papját.

Ágnes királyné egy harmadik jellemvonása a takarékoság, mely kisebb birtokok, milyen a szörcsöki, megszerzésében nyilatkozik. Tudunkra szerzett ő Magyarországon vétel útján egy más birtokot is, Nezsídert, melyet – mint látni fogjuk – az esztergami egyháznak ajándékozott. E jellemvonását kegyességével egyetemben még inkább kifejlteni látjuk élete későbbi folyamában. Ágnes királyné Magyarországon töltött élete típusa hosszú özvegységének. Jellemének, mely később egész nagyszerűségében kifejtőzék, csírái már magyarországi rövid tartózkodása alatt jelentkeznek és fölismerszenek azon néhány adatból, melyeket a romboló idő meg nem irigyelt tőlünk. Vallásossága, igazságszeretete, jótékonysága nyomait épp úgy feltaláljuk már nálunk, mint erélyét, takarékoságát, szerzési hajlamát, bölcs bőkezűségét, mérsékletét és áldozatkészségét a közjóért, családja javáért, mely a Habsburgiakat kiválóan jellemzi. E kevés adatból egy egész életre következtetni

²⁰ Wenzel, Árpádkori új Okmánytár, X, 180. Kitűnik ez okmányból, hogy Mária szicíliai királyné néneje volt IV. László királynak, mihez képest Szalay László IV. genealógiai táblája (II. köt.) kiigazítandó.

²¹ Hazai Okmánytár V, 352.

²² Hazai Okmánytár, VI, 331. szám, 445 és köv. lapok.

ugyan merészség volna, ha mindez erényeit későbbi élete, hosszas özvegysége meg nem vallaná.

IV. fejezet

III. Endre király 1301. januárius 14-én halt meg. Ágnes királyné élte huszonegyedik évében lett özvegyé. Édes gyermeke nem volt, hanem egyetlen mostoha leánya, Erzsébet, ki a bécsi udvarban nevelkedett. Magyarországon nem volt mit keresnie. Összeszedni férje és saját kincseit és hazamenni szüleihez, az volt a legjobb tanács, melyet az özvegy királynénak magyar hívei adhattak. Ott látjuk őket körülötte: Domonkos mestert, a tárnokot, Roland erdélyi vajdát, Tamás nyitrai és barsi –, Pál komáromi, győri és mosonyi –, István sopronyi vármegye-ispánokat, László mestert a Lukács fiát, Pál kalocsai prépostot és alkancellárt, Miklóst a bosnya egyházmegye prépostját, midőn januárius 17-én, tehát három nappal férje halála után, átadja ó-budai palotáját a nevezett sopronyi vármegye-ispán kezeihez „föntartás” végett, azaz férje hívei kívánságára biztosította számokra ez erősséget, melyet a főváros némileg uralt.²³

Hasonló nézetben voltak Ágnes szülei, midőn Landenbergi Henrik osztrák marsalt érette küldék, ki összegyűjtven némely hadakat, miután Német-Ujvári Iván gróf segélyével Pozsony várát elfoglalá és Ágnes számára biztosítá²⁴, Budára ment, és onnét az özvegy királynét, ura leányát Bécsbe haza kísérte.

Kevés az, mit Ágnes királyné özvegysége első éveiről tudunk. Hogy férjét keservesen megsiratta, folyton gyászruhát és ciliciumot viselt, férje lelke üdvéért szakadatlanul imádkozott: egyhangúlag állítják ezt róla a kor-írók. Hogy férjét kimondhatatlanul, ifjú szive egész odaadásával szerette, azt özvegységben töltött hatvannégy évének minden napja tanúsította. Özvegyi, egyszerű gyapjú ruháját soha le nem tette, míg királyi pompás ruháiból egyházi öltönyöket készített.²⁵ Ahol járt, ahol kelt, mindenütt emlékünnepeket, örök gyászmiséket alapított és rendelt „szerelmetes” Endréje számára. Okiratok egész halmaza, pedig mennyi veszhetett el öt század alatt! tanúskodik e kegyességéről. Az esztergami székes egyházban²⁶, az interlacheni zárdában, a németrend marburgi temploma magyar sz. Erzsébet

²³ *Fejér*, CD. VI/II, 526.

²⁴ A *Chronicon Claustro-Neoburgense* (Peznél I, 474.) szavai: „Marschalcus Austriae collecto exercitu, cooperante Ybano comite ungaro, castrum *in monte S. Martini* obsidit et cepit,” csak Pozsony várára, melyben a sz. Márton préposti templom állott, vonatkozhatnak, melyet III. Endre nejének özvegyi székül hagyott.

²⁵ A köznegfeldi zárdának Ágnes királyné által összeiratott leltára tanúsítja ezt: „Ein violwarwes ruhes samit (Messgewand) drii stück, mit kleinen Berlin gemachet, *das was unser Gewand.*” *Libenau*, Hundert Urkunden LXXXVIII.

²⁶ Volt Ágnes királynénak egy birtoka a Fertő tava mellett, Moson-megyében, melyet akkor magyarul Szombathelynek híttak, ma Nezsidernek, németül Neusiedelnek hínak. E birtokát részben „in dotem” kapta, részben saját pénzén vette valakitől, ki azt IV. László királytól adományképp nyerte volt. Magyarországból távozván Ágnes királyné, e birtokát az esztergami érseknek és káptalannak boldogult férje és a maga lelke üdvéért, de mert különben is mind boldogult férje, mind ő maga az esztergami sz. Béla egyházától sok testi-lelki jót vett, örök alamizsnául adta. Hanem ez adománylevele elveszett akkor, mikor cseh Vencel, az atya, fiát haza vivén az esztergami székesegyház kincseit és okmányait elrabolta. Az érsek és káptalan, hogy e veszteséget pótolja, megkérte Ágnes királynét, hogy új adománylevelet állítson ki. Ágnes e kérelemnek úgy felelt meg, hogy levelet intézett a győri káptalanhoz megkeresvén ezt: állítson ki bizonyosságlevelet arról, hogy ő Nezsideret csakugyan az esztergami egyháznak ajándékozta. A győri káptalan 1313. jan. 14. kelt okiratában megfelelt Ágnes királyné megkeresésének, minek folytán az esztergami érsek és káptalan békében birta Nezsideret. Mindamellét még mindig bántotta őket az, hogy nincs meg eredeti adományozólevelök, és újra Ágnes királynéhoz fordultak, ki aztán Königsfeldben, 1322. jan. 18. új adománylevelet adott az esztergami székesegyháznak, s azt 1332. nov. 30. XXII. János pápa által meg is erősítette. (*Fejér* CD. VI/II. 333. 335. – *Pray de Sigillis* 91.) Jelenleg e birtok – úgy tudom – nem az esztergami egyházé. Valószínű, hogy eladták vagy

sírnál, az engelbergi konventben, Königsfelden, az alsó-ausztriai szent-bernhardi, a mauerbachi, neuburgi, gamingi nőtársaságokban, Sizenkilchben a Celli templomban, a bécsi szent-Klára-szűzeknél, a bécsi kórház mellett, a gérondei karthausiaknál Siders mellett oly fejedelmi alapítványokat²⁷ től le, hogy néhány éven át naponként szolgáltak szent miséket III. Endre királyért, valamint hogy Engelsbergben, a Schweitzban, a sarnenvölgyi nők *manap* is megülik még boldogult Endre magyar király gyásznapját.²⁸ Hogy ő maga mily buzgósággal merült el imájába férje lelke üdvéért, mutatja életírójának ama följegyzése, mely szerint a folytonos imádságával menyországba juttatott léleknek köszönő szavát vélte hallani.

Úgy látszik, Ágnes királynénak, mihelyt özvegyé lett, azonnal föltett szándéka volt zárdába vonulni, mi akkoriban fejedelmi hölgyeknél se volt ritka eset. Nem is más okból alapított Bécsben egy premontrei nőtársaságot magyar hölgyek számára, hanem hogy itt magyar hölgyek társaságában, mint magyar királynéhoz illik, töltsen el élete hátralevő napjait. „Mennyek kapujának” nevezte el e zárdát, mely – minthogy Isten kemény látogatásai módosították Ágnes szándékát – lassabban épült és csak 1331-ben szenteltetett föl magyar zárdaszűzek számára.²⁹

Isten látogatásainak legsúlyosbika, mely Ágnes királyné szíve mély sebét újra fölfakasztá s őt szándéka módosítására bírta, röviden elmondva a következő:

János, Albert római király testvéröccsének, néhai Rudolf hercegnek fia, ismételten követelte atyai örökét. Fájt neki, hogy míg unokatestvérei (ti. Albert király fiai) egyike cseh király, a másik osztrák és stájer herceg, neki az osztályos atyafinak nincs egy talpalatnyi földje. Albert király, nem akarván megosztani családját javait, hatalma e biztos alapját, évről évre hitegette az indulatos ifjút, ki már nem győzte türelemmel elvadult lelkét.

Albert király ősi fészkeben, Habsburgban tartózkodék éppen, midőn a türelemvesztett János, kit többen az urak közül izgattak, újra követelte a családi vagyontól az őt megillető részt, atyai örökét. Megkérte a Habsburgban jelenlevő mainzi érseket és constanzi püspököt, hogy legyenek szószólói a királynál. A főpapok a szent miséről jöttökben szóba hozták az ügyet a király előtt. Albert nyugodtan kihallgatta őket, aztán így szólott a herceghez: „János öcsém, édes fiam, biztos lehetsz benne, hogy rövid időn megkapod, amit neked szántam, ami téged atyád után megillet”; és megkérte a mainzi érseket, türtőztesse ő is a herceget, hisz mihelyt útjából (a cseh háborút értette) megtér, elintézi ügyét a fejedelmek tanácsához képest. Majd meg ismét a herceghez fordulva mondá: „Nemcsak azt kapod meg, ami örökségképpen megillet, hanem részed leszen azon birtokokban is, melyeket szereztem; mert nagy fejedelemhez hasonló emberré akarlak tenni.” De János hercegnek keserűséggel megtelt szíve mindezekre meg nem lágyult, mit látván a király így szóla: „Titeket, mainzi és constanzi főpapok, íme tanúkul állítlak föl arra, amit most ígértem és ismételve ógerek.” De minthogy erre is csak mogorván távozóék a herceg, a király utána kiáltott: „Hallod-e öcsém, küldj holnap egy lovagot hozzám a tied közöl; adok neki annyit, hogy száz lovas vitézből álló zászlóaljot fogadhatsz magad köré.” Hanem mindez nem deríté föl az ifjút.

Az evés ideje következett; a király a mainzi érseket ülteté maga mellé. Mikor ebéd előtt mosdó vizet hozának, egy ifjú lépett be zöld lombkoszorúkkal, melyek közöl egyet a király

elcserélték, mely alkalommal az okmányok is az új birtokos kezébe kerülhettek, mert azoknak az eszt. főkápt. birtokaira vonatkozó okmányok tárában (Pest, 1871.) nyomuk nincsen.

²⁷ Mekkora volt az alapítványok, az esztergami székes-egyháznak tett adományon kívül fogalmat adnak a részletek, melyekkel Endre király halálnapját, Ágnes királyné alapítványa értelmében, évenként meg kellett ünnepelni Königsfeldenben: a templom számára három font viaszt kellett felajánlani, a barátoknak 30 sillinget kellett borra adni, az apácáknak ebédje szintén harminc sillingbe került, a szegények közt, kik egy mértföldnyi területben laktak, három font dénárt és 4550 kenyert osztottak ki. (*Liebenau*, 62. regestája.)

²⁸ *Liebenau* Hundert Urkunden, XXXIII. LXXXV. Regesten 24. 25. 40. 55. 70. 168 – Fejér, CD. VIII/I, 191.

²⁹ *Liebenau*, Regesten 17. 124. E hajdan gazdag zárdának ma már nyoma sincsen; csak még az utcát, melyben állott, nevezik mind e napig „Himmelfort” utcának.

saját fejére tön, a többi pedig vevé s az asztal alsó végére menve, a legszebbet János fejére illesztette. Vígán étkezének; a király még derültebb lón értesülvén, hogy neje, a királyné megérkezik és már alig van két mértföldnyire. Albert gyorsan kiszemelte a vadból és halas tából a legjobb falatokat és János hercegnek küldé: ez azonban meg sem érinté az eledelt.

Asztal bontatván, a herceg összeesküdött cinkostársaival, három nemessel, kiket a király ellen személyes gyűlölet ösztökélt. Az alkalom a boszúállásra kedvezőnek mutatkozott, mert értesültek, hogy a király, néhányadmagával csak, neje elé szándékozik lovagolni. Elhatározták vesztét. Előre mentek a révbe s onnét mindenkit eltávolítottak, ki a király segítségére lehetett volna. Midőn pedig a király is oda érkezek, az összeesküdtek és csatlósaiuk úgy köréje tolokodtak, hogy a komp megtelt velők. A túlparton Albert király ismét lovára ülve az összeesküdtek körül fogták: Eschenbach jobbról, Von der Wart bal felül ügetett mellette, mögötte Palm és János herceg. Az úton Windisch felé sűrűbe érkezének, s a herceg jelt adott a cselekvésre. Eschenbach a király lova kantárját megfogta. A király egy pillanatig tréfának vélte a dolgot, de hamar belátta, hogy védelemről kell gondoskodnia. Mielőtt azonban ezt teheté vala, Palm mély sebet ütött homlokán, Von der Wart pedig orrára és fülére mérte csapását. „Segíts, kedves öcsém!” rimázkodék a király. „Mindjárt segíték rajtad”, kiálta dühödten János, és kardjával hátmögől keresztül döfte nagybátyját, úgy hogy a kard éle a mellén bukott ki. Von der Wart még egy nagyot sújtott az áldozat nyakára, hogy a földre bukott alá. Feküdni hagyták. János felült a gazdátlan lóra, és nagy sietve vágattak tova.³⁰ Ez 1308. május 1. történt.

Nincs egykorú adat reá, hogy Ágnes özvegy magyar királyné az időben atyja vagy anyja körül tartózkodott, mit a későbbi schweizi írók ráfogása ellenében, mintha ő is irgalmatlan részt vett volna az atyja halálát megtorló vérboszúban, kell megjegyeznünk. Ő ez időben valószínűleg Bécsben mostoha leányának és anyja távollétében kisdéd testvéreinek viselte gondját. Itt érthette a gyors szárnyakon érkezett szörnyű hír. Istennél keresett, – hol is kereshetett volna máshol? – vigasztalást. Fryger clevei krónikája szerint a következő vasárnapon az Úr asztalához járult, hogy szívét megnyugtassa és megerősítse.³¹

V. fejezet

Albert király halála után a Habsburgiak csillaga igen aláhanyatlott. A család irigyei és ellenségei, – kivált ősi birtokaik, a sváb és burgund tartományok körül, – azonnal szövetkeztek, hogy megalázzák, magokat tőle függetlenné tegyék, és rovására gazdagodjanak. Az új császár, mint előre látható volt, nem kímélte elődje családja érdekeit; a karantánok és bajorok a Habsburgiak ellenségei voltak, nem különben Würtembergi Eberhard gróf, e merész, vállalkozó és harcias férfiú; Csehország ugyan békét tartott, de nem barátságot a habsburgi házzal, melynek örökét e válságos időben öt fivér birta osztatlanul, kik közül azonban a két idősb is tapasztalatlan ifjú, a többi három pedig még gyermek volt.

Legimminensebb volt a veszély a sváb földön, a Habsburgiak ősi birtokain, a mai Schweitzban. A városok, melyek a habsburgi uradalmak határán feküdtek, régtől ellenséges indulattal viseltetének a Habsburgiak iránt, nem másért, hanem mert féltették hatalmától függetlenségüket. Mint gyöngébbek egymással szövetkeztek tehát „általános védelmi célokra”; de hogy ki ellen volt e szövetségek éle fordítva, kitűnt abból, hogy mindenkit szívesen befogadtak azokba, csak a Habsburgiak tisztartóit és híveit zárták ki belőle. Egész völgyek hosszant megindult ez ellenséges mozgalom a Habsburgiak ellen. Az Alpések szabadságszerető népe a régi hagyományból, költői énekeiből lendületet nyerve,

³⁰ Lichnowsky, Gesch. d. Hauses Habsb. II, 287.

³¹ Liebenau regestái 27. szám.

visszavágyódott alattvalói, földhöz ragadt állapotából a régi szabadságra, melytől – úgy vélte – ravaszság, ármány és hatalmaskodás által fosztották meg őt a Habsburgiak, kiket e miatt gyűlölt a hegyeiben bástyát talált, hadi dolgokban ügyes és vitéz nép. E gyűlöletet csak fokozta a kegyetlen vérbosszú, melyet azon idők fogalma szerint a legközelebb rokonoknak, a jelen esetben az özvegynek és árváknak állaniuk illett és kellett. Hanem talán nem vezetett volna eredményre e mozgalom, ha az új német király, Luxemburgi VII. Henrik, a Habsburgiak iránti ellenséges indulatától vezéreltetvén, föl nem szabadítja ama népet a habsburgi tiszttartók joghatósága alól, és közvetlen a birodalom, tehát saját maga főnhatósága és bírósága alá nem helyezi.

És éppen e vidékre hozta a bölcs Gondviselés Ágnes királynét, hogy itt töltse el élte hátralevő napjait, ötvenkét esztendő, mint családja nemtője és a nép jótevője.

Erzsébet özvegy római királyné, Ágnesünk édes anyja, hogy legyen hova visszavonulnia fájdalommal, és megszentelje bánatát szerencsétlen férje borzasztó halála fölött, azon a helyen, hol Albert királyt meggyilkolták, előbb kápolnát építtetett, utóbb pedig úgy határozta, hogy két zárdát alapít, egyet a sz. Klára szüzei számára, melyben ő is megtelepedni kívánt, mást a szent-ferenc-rendi minoritáknak, kik az istentiszteletet végezzék. E helyet elnevezte *Königsfeldnek*, Királymezőnek.³²

Aki az időben kolostort emelt, az a szegényekkel tett jót; mert a zárdák ruházták a mezíteleneket, táplálták az éhezőket, tanították a tudatlanokat, ápolták a betegeteket. Csaknem hozzáférhetetlen hegyek közt és sűrű erdőkben ütöttek tanyát ama kor szerzetesei, és kezök fáradhatatlan munkájáról tanúskodtak a szántóföldek, gyümölcsösök, szőlők, rétek, a civilizáció. Ha ki megcsömörlött a folytonos háborúságok zajától, náluk talált enyhülést, náluk nyugvó helyet a fáradt utas, a miért ez emberbarátokhoz vezető ösvény hamar országúttá szélesedett. Sokat köszön nekik a tudomány, melynek ereklyéit ők őrizték meg az utókor számára. Fáradalmas munkájuk nélkül a történetet a monda pótolná. Letéteményesei voltak a hellén és latin remekíróknak, kik a világnak új műveltséget adtak. Tiszteljük a férfiakat, kik hivatásuknak élve az emberi műveltség nagy művén dolgoztak szünet nélkül; becsüljük a szent nőket, kik lemondottak az élet örömeiről, hogy az emberiség szenvedésein enyhítsenek! Dicsőség azoknak, kik e menedékhelyeket alapították, megóvták, föntartották.

Erzsébet királyné háromezer ezüst márkát költött a königsfeldi két zárdára építésére, melyre legtöbbnyire leánya, az övegy magyar királyné ügyelt föl, mert anyja nem érte meg, míg az teljesen elkészült: új csapás rövidítette meg amúgy is megszámlált napjait. Legkisebb leányát Katalint, ugyanis, az új római császár, Luxemburgi Henrik jegyezte el feleségül. E házasság a frigyet edzette volna meg a Habsburgi és Luxemburgi házak közt; aztán mely anyának nem repesne a szíve, ha leányát császárnénak láthatja? Ágnes a jó módon hagyott és takarékos özvegy magyar királyné gondoskodott az arának, kedves hűgának kiházásáról, 440 márka ezüstöt költvén kelengyéjére, a drága ruhákra, ékszerekre, melyeket az eljegyzett császárné magával volt viendő Olaszországba, menyekzőjére. Bécsből már elindult vala, midőn híre érkezék, hogy vőlegénye, a császár hirtelen meghalt (1313. aug. 24.). Követte őt két hónapra reá (október 28-án) a halálba anyja, Erzsébet királyné, miután halálos ágyán megígértette leányával, Ágnessel, hogy gondja lesz a königsfeldi templom és zárdák építése befejezésére és dotatiójára, hol a haldokló is nyugodni kívánt³³.

Ágnes királyné életének e megbízás új irányt adott. Visszavonultan élt eddig is, zárdában tölteni el hátralevő napjait szándéka volt amúgy is; de e megbízás föl vállalása által a sírboltnak lett öre, hova anyját, és családja számos tagját eltakarította ő, ki minden testvérét túlélte ... Valóban megható e kép, mely élénk tárul. Ágnes a büszke magyar nemzet

³² V. Kelemen pápa engedélylevele 1310. június 13-áról. (*Liebenau* 28a-regestája.)

³³ *Liebenau* Regesten 42. 37.

királynéja, kora virágjában, szende igénytelenséggel, porig hajló alázattal, keresztényi szeretettel áldozza fel életét férje, szülei és testvérei emlékének. Meghajlik Isten kifürkészhetetlen végzése előtt, imádkozik és jót tesz fölváltva nap nap után ...

A köznögsfeldi templom és zárdák elkészültek; Ágnes a két zárda közé kicsi házat építtetett a maga számára. Apácává nem esküdött ugyan; de mindenét apácaival osztotta meg, mindenkiben tanítójok, tanácsadójok, példájok lőn. A tömérdek kincessel, melyet Magyarországból hozott, és özvegyi birtokai jövedelmével³⁴ bőven ellátta őket, jószágokat jogokat szerzett számokra és azok birtokában megerősítette őket testvérei, az osztrák uralkodó hercegek privilégiumaival; meghatározta a szerzetes nők életrendjét; telekkönyvet, copialét, mely szabadság leveleik másolatát tartalmazta, és leltárt készíttetett; szóval, mint szerető, bölcs anya gondoskodott rólok.

Fivérei politikájába Ágnes királyné, tudunkra, be nem folyt; de kivette részét a fájdalmakból, melyeket fivérei szenvedtek; mert néhai Albert római király gyermekei, amint osztatlanul bírták atyai öröküket, úgy megosztottak közös szerencsétlenségökben.

VII. Henrik császár halálával a német trón megint megürült. Szép Frigyes osztrák herceg, a Habsburgi ház legidősbje, Ágnes királyné öccse minden áron vágyakodott a megürült trónra. Összehívta tehát barátait és rokonait Bécsbe (1314. július) tanácskozásra, mint hajdan atyja tevé. A magyar király, a Rozgonynál diadalmas I. Károly szintén hivatalos volt. A szövetséglevél, melyben magát kötelezi, hogy Frigyeset és testvéreit mindenki ellen haddal segíti, senkivel békét nem köt, hanem ha abba a kercegeket is belefoglalja, és arra, aki a szövetséget megszegi, fegyverrel támad³⁵: tanúskodik affelől, hogy a bécsi tanácskozások sikertelenek nem voltak. Ágnes királyné e tanácskozásokban szintén részt vett, és valószínű, hogy ő, ki öccsét pénzzel bőven segítette, már ekkor ígértette meg a magyar királynak, hogy Pozsony várost, várat és megyét, melyet özvegyi jogon bírt vala, ha jövedelmei innét biztosíttatnak, az ország joghatósága alá visszabocsájtja³⁶.

Ismeretes, hogy a római király-választás meddő volt; a szavazatok egy része Frigyes osztrák hercegre, mása, Lajos bajor hercegre esett, és a pártkirályok közt, kik unokatestvérek és gyermekkori barátok valának, a fegyvernek kellett döntenie. A fegyver nem a Habsburgiaknak kedvezett.

Az ellenségeskedést Lipót herceg, Frigyes öccse kezdé meg, pusztító hadjáratot intézvén Speier irányában. Bajor Lajos, ellenállani képtelen lévén, birodalmi átokkal sújtá az osztrák hercegeket. Keveset törődött ezzel Lipót, ki most a schweitziai: Uri, Schwyz, és Unterwalden ellen fordult, minthogy ezek is Lajos hívei valának. Azt hitte, könnyen elbánik a Habsburgi ház ezen föllázadt alattvalóival; de nem ismerte a szabadságért lelkesedő nép erejét. A schweitziaiak, csak ezerháromszáz vitéz férfiú, *Morgarten* mellett a bérceken tanyáztak, midőn 1315. november 15-én Lipót hadai a hegyszorosokat megtöltve, a fagyos és síkos úton előre törtetének. A schweitziaiak őket kövekkel, szirtdarabokkal, fahasábokkal fogadták, melyek a meredek sziklákon legördülve összezúztak lovat és lovagot egyaránt. Sokan veszték ott. Lipót herceg nagy nehezen menekült mellék ösvényeken.

Évekig tartott, míg a felzaklatott nyugalom a helvét hegyek szabadságokat féltő lakói közt ismét helyre állott, és e béke eszközlője a bölcs Ágnes királyné volt, ki azon kor vadságától idegen, megengesztelte a felzúdult szenvedélyeket.

Nem okmányok tanúskodnak ugyan erről, de egy gyönyörű vecsernyés palást (pluviale), melyet az özvegy magyar királyné sajátkezűleg hímzett, és személyesen nyújtott át Walter

³⁴ „Ingentem cumulum lapidum pretiosorum e regno illo (Hungariae) attulit.” Winterthuri János barát krónikája még 1347-ről említi, hogy Ágnesnek nagy jövedelmei vannak Magyarországból. *Liebenau*, Regesten 17. 138 a.

³⁵ Katona, *Historia Critica*, VIII, 294.

³⁶ Anonymus *Leobensis Peznél* 911.

engelbergi apátnak a „hűségért és jó szolgálatokért,” melyekkel mint ügyes közbenjáró a békét 1318. július 10-én helyreállította.

A műremek máig is az engelbergi apátság sekrestyéjében őriztetik, úgynevezett gyöngy- és hosszú öltésekben sodratlan selyemmel készült straminhímzés. A palást teljesen félkörű síkot képez, melynek sugarai 180 centimétert tesznek ki. Széles arabeszkéből és jelvies állatokból alkotott csík osztja két részre, melyeket ismét harántos vonalak arasznyi dülényekre osztanak. Az állatok háborúra (egyszarvú) és békére (galamb) vonatkoznak és váltakoznak a német birodalom kétfejű sasával, valamint a vörös orosz lánccal, a Habsburgiak címerével. A palást alsó szegélye föliratos; latin leoninus versek, melyek jórészt már lekoptak. A kilenc képpel díszített cappa, vagyis csuklya későbbi műnek látszik, és igen valószínű, hogy az engelbergi apácák készítménye. Ennek fölirata német³⁷.

Az engelbergi apácák zárdájában Ágnes királyné arany és színes selyem szálakkal hímzett menyegzői ruhájának egy nagy része őriztetik. Mikor a Habsburgi házat a sors csapásai sűrűn verték, mint alább röviden előadjuk, 1325-ben Ágnes királyné Istennek ajánlotta föl élete ezen legkedvesebb emlékét.³⁸

Ágnes királyné az engelbergi templom építéséhez is bőséges adományokkal járult;³⁹ valószínűleg azért szenteltetett az föl III Endre királyunk védszentjének, szent András apostolnak tiszteletére. Ugyancsak Ágnes királyné mint már említők, jelentékeny alapítványt is tőn itt boldogult férje emlékére, mely mind e napig évenként ünnepélyesen megületik.

VI. fejezet

Habár a Habsburgiak ősi birtokain, a „felföldön,” a béke helyre állott, a két párt közt évenként megújuló dühvel folyt a harc keserves évek hosszú során. Az erőre szinte egyenlő hadakozó felek kerültek a döntő ütközetet, hanem egymás tartományait pusztították, híveit zsarolták, ölték. Elsőrendű szövetségeseik: Bajor Lajosé Luxemburgi János, a cseh király épp úgy, mint Osztrák Frigyesé, Anjou Károly, a magyar király szinte fáztak a nagyobb erőfelfejtéstől. Jánost Csáki Mátyus, ki Morvaországot egy ízben (1315) Brünnig és Znaimig pusztította, kötötte le: ugyanő foglalta le Károly erejét is, melynek az országban még fölös teendője volt. Nyoma van az osztrák krónikákban,⁴⁰ hogy Szép Frigyes a Komáromot ostromló magyar király segítségére jött, melyet szerencsésen be is vettek (1317. november). Valami tetemes ugyan e segítség nem lehetett, minthogy se krónikáink, se Károly király okmányai nem említik; eredménye mégis az volt, hogy Károly ígétét tettleges segély iránt Szép Frigyesnek megújította. Zsold helyett, melyet az osztráknak fizetnie kellett volna, abban egyeztek meg, hogy Pozsony város, vár és vármegye, melyet Ágnes királyné özvegyi jogon birt, visszakerüljön az országra. Tehát a föltétel, mely mellett 1314-ben a szövetség megkötetett, eleddig végrehajtva nem volt, ami Károly tartózkodásának is egyik oka lehetett. Most is csak újabb kilátás nyílt annak teljesítésére; mert Frigyes csak arra ígérkezett, hogy ez iránt nényével majd egyezsége jut. De bizony hamarjába nem jutott, minek ismét Károly és Frigyes közötti elhidegülés lett a következménye. Fokozta ez elhidegülést még az is, hogy Károly János cseh királynak, Bajor Lajos szövetségésének, vette feleségül leányát, Beatrixet 1318. november 19-én. Károly király tehát nem adott segélyt az osztrák hercegnek, hanem

³⁷ *Liebenau*, Hundert Urkunden XX.

³⁸ Az egykorú feljegyzés így hangzik: „Dass die durchlüchtigste Königin aus Ungarn in eigener Person gen Engelberg si kommen, und zum Opfer ihr küniglich Kleid und Hauben, welches das Kindlein Jesus noch bei hochzeitlichen festen für ein Decklein braucht, auch aus dem Kleid ein Schön Altarzierd gemacht mit Gold und Perlein gestickt habe. (*Liebenau*, Agnes, 105.)

³⁹ *Liebenau*, Hundert Urkunden, LXXXV.

⁴⁰ Anonymi Leobensis Chronicon, Peznél I, 914.

Uros szerb király ellen indított győzelmes hadjáratot. Sőt felkérte a pápa által Frigyes és Lipótot, amikt választott római királynak, ezt osztrák hercegnek címezvén, hogy a magyar királyt, ki Macedonián keresztül győzelmesen a tengerig hatolt, hathatósan segítsék.⁴¹ Frigyes, noha érdekében állott a pápa kedvét keresni, ki eleddig sem őt, sem Bajor Lajost el nem ismerte még római királynak, e fölhívásnak természetesen meg nem felelhetett.

Közben Beatrix, Károly magyar király neje, meghalt, s ezzel meglazult a viszony, mely őt ipjához, János cseh királyhoz csatolta; ellenben föléledt a régi barátság, mellyel az osztrák és magyar uralkodó fejedelmek egymás iránt régóta viseltettek. Kitűnik ez a Temesvárt 1321. november 21. kötött egyezségből, melyben a magyar király kötelezi magát, hogy mindazon károkat, melyeket alattvalói az osztrákoknak okoztak, megtéríteti.⁴² Valószínűleg már ekkor beszélték meg, hogy Károly a következő évi hadjáratához, mely sorsdöntőnek ígérkezett, tetemes segélyt küld Bajor Lajos ellen.

Szavát tartotta, és pedig bő mértékben, mert míg Szép Frigyes összes osztrák, steier és egyéb német hívei 2200 embernél többet síkra szállítani nem bírtak, a magyar király segély csapatai 6200 lovast, köztök 4000 kún íjászt számítanak.⁴³ E seregnek egyik vezére Köcski Sándor, nemsokára aztán országbíró volt, kit Károly vitéz tetteiért igen magasztal. Köcski Sándor vitézségének híre „az egész világon elterjedt,” miután a magyar nemzet dicsősége, nem különben a magyar király tekintélye nagyot nőtt.⁴⁴

Frigyes hadai a Duna mentén, és pedig a németek annak bal partján, a magyarok a jobb parton haladtak fölfelé Passauig.

Az osztrák krónikások keserűen panaszkodnak az átvonuló magyarok és pogányok (kunok) okozta károk miatt. A szegény emberek házait felgyújták, a nőket meggyalázták, a templomokat feltörték és kifosztották, a szentek ereklyéit és az oltári szentséget a keresztény hit megvetésével a porba hányták. Azonban ugyanazon krónikások szerint nem jártak el emberiebben az osztrákok sem, kik hadba indulván saját hazájokat, mintha visszatérni soha sem akarnának, a pogánynál is pogányabbul pusztították. Nem kíméltek semmit; a parasztok, polgárok, sőt a nemesek vagyonát is elrabolták. A jobbágyokat, nem tekintvén kiéi, elfogták, és míg drága pénzen ki nem váltották magokat, a tűzön pörkölték vagy másként kegyetlenkedtek velök. Az edényt, bútort, hordókat összetörték, feltüzelték, és ami a leggaládabb, az eleséget és bort, melyet magokkal vinni nem bírtak, az utca sarába vagy a folyóba öntötték, ha csak ezt is külön meg nem váltották. Ami hallatlan volt eddig: a kisebb nemesek kastélyait – hacsak bizonyos összegben előlegesen ki nem egyezkedtek – fegyveres kézzel, nyilakkal és tűzzel megtámadták. Szóval – teszi hozzá az elkeseredett krónikás – a keresztényeknek nevezett osztrákok nem voltak jobbak a pogányoknál, mert nem kíméltek se nemzet, se kort, se szerzetest vagy egyházi férfit, se más rangú embert.⁴⁵

Sok lesz ezekben a túlhajtás; mint rendesen történni szokott, az egyesek kihágásait valamennyire rákenik. De annyi kitetszik, és pedig nem gyanús kútfőből, hogy a földcsért osztrák civilizáció a megrótt magyar barbársággal (ma chauvinismus a neve) akkor is egy húrton pendült, kivévén talán abban az egyben, amit a fürstenfeldi krónikás még külön ráfog a magyarokra, – hogy a macska- és kutyasült kedvenc falatjok volt.⁴⁶

⁴¹ Theiner, Monum. Hung. I, 470.

⁴² Fejér, C. D. VIII/II, 295.

⁴³ Pray, Annales II, 15. – Dobenecker szerint (*Die Schlacht bei Mühldorf*. Mittheilungen des Institutes für österr. Geschichtsforschung. I. Ergänzungsband I. Heft, 171.) az adatok Frigyes serege létszámáról 400–500 lovag közt ingadoznak, mely összeghez adandók még a csatlósok; ugyancsak szerinte a magyar segélyhad 4–5000-re teendő.

⁴⁴ Hazai Okmánytár, I, 123. 137. 150.

⁴⁵ Chronicon Claustro-Neoburgense, Peznél I, 485.

⁴⁶ Dobenecker idézett helyen 173. lap.

Szép Frigyes e seregével szeptember vége felé megérkezett Mühldorfnál az Inn partjára; e folyón túl, Ampfingnál, vele szemben Bajor Lajos ütött tábornokot. Lipót osztrák herceg pedig valahol a Lech partján vesztegette – segélyt gyűjtve bátyjának – a drága időt; mert bátyja követői, kiknek lovai a fürstenfeldi gárdánál elvesztek, eltűntek, nem értesítették őt (de különben sem értesíthették volna) a kellő időben.

Lajos hadai már mind együtt valának, segélyt már sehonnan se várhattak, amiért a vitéz cseh király sürgette a megütközést. Frigyes elfogadta az ajánlatot. Hasztalan tanácsolták neki, hogy öccsét, Lipót herceget okvetlen várja meg. Dicséretére válik, de hasznára nem vált felelete, hogy e háború alatt annyi sérelem esett a kereszténységen, annyian lettek özvegyekké és árvákká, hogy az elhatározó ütközetet, dőljön akármerre, nem halaszthatja tovább.

Az ütközet reggelén, 1322. szeptember 28-án, Frigyes négy hadtestbe osztotta seregét. Az elsőt a steier zászlóval Walsee Ulrik és Henrik testvérekre bízta; a másikkal ő maga, Frigyes király volt parancsnoka, élén a birodalmi sasos zászló lengett; a harmadikat, az osztrák zászlóaljzat Henrik herceg, a király öccse vezényelte; míg a negyediket a salzburgi érsek zászlója díszíté. A magyarokat és kunokat, elkülönítve e négy hadtesttől, Frigyes király egy hegyre állítá,⁴⁷ valószínűleg azon dombsorra, mely Dornberg átellenében, az Isen folyócska jobb partján Friexingtól keletnek vonul.

E háttérbe szorítást a magyarok igen zokon vették.⁴⁸ Okát a mellőzésnek a krónika elő nem adja, de nem nehéz kitalálni. A katonákat az időben a remélhető zsákmány és főleg azon váltságdíj kecsegtette, mely az ejtendő foglyok után került. Ettől látták magokat elütve a másodsorban felállított magyar segédhadak; „und wart der streit, auch domit verloren,” és ez okon veszett el az ütközet mondja a krónikás.

Csatatérül Mühldorf és Ötting közt a Dornberg közelében elterülő síkság volt kijelölve. Reggel 6 órakor roppantak egymásra az ellenséges seregek. Legelőbb a cseh király rontott Henrik osztrák hercegre, az osztrákokra, steierekre és a salzburgi érsek népeire. Vitézül harcolt mindkét fél, de Henrik győzött, az ellenség hátrált; azonban összeszedeközék a dombon és újra szorítani kezdé az osztrák herceget. Ekkor Frigyes király öccse segélyére sietett. Az urak, kik Frigyessel jövének, köztök magyarok és kunok (valószínűleg ezek előkelői), példát vevén róla, hősiiesen harcolának. Délig a Habsburgiak határozott elsőségben voltak. Ötszáz az ellenfél legnemesb vitézei közül elbuktak, fogságba estek és becsület-szavokat kellett adniok, hogy többé nem küzdenek. A cseh király is nagy veszélyben forgott. Ő is lebukott lováról és el kell vala alatta vesznie, ha egyik osztrák főúr (Ebersdorfert gyanúsítják ez árulással) talpra nem segíti. A bajorok másodsor is visszavonultak, az osztrákok győzelme biztosnak látszék; hanem azért a bajorok nem adták föl a harcot. A gyalogságot küldék most az ütközetbe; a lovagok is leszálltak a lóról gyalog harcolandók. Főgondjuk az volt, hogy ellenségeik harci méneit megbénítsák, leszúrják. E szokatlan harcmodor által a lovagok lebuktak, megölettek vagy fogságba kerültek. Az osztrákok csatarendje máris megingott, midőn az ellenség megkerülésére kiküldött nürnbergi várgróf 400 pihent sisakosával a csatatérre megérkezék. Ő döntötte el az ütközet sorsát. Az osztrákok esztelenül azt hitték, hogy a várva várt Lipót herceg serege érkezik és eléje ügettek; mire a tévedés földere, el voltak fogva, legelőbb Henrik herceg. Ekkor már az ötszáz becsületét lekötött bajor sem türtöztethette magát, és szavát szegve újra rátört az ellenségre. Frigyes király lovát egy csatlós szintén átszúrta; a földre bukott király a nürnbergi várgróf fogságába került, ki megkegyelmezett életének és Lajos királyhoz vezette. „Isten hozott, rokon; soha oly szívesen

⁴⁷ Fragmente einer österr. Chronik *Dobeneckernél* az idézett helyen 210. lap.

⁴⁸ „Do fluchen die Ungern und die Haiden all, die Kunig Fridreich dar pracht het auf den perg.” Ugyanott 211. l. és *Peznél* I, 1003. lapon: „Die Ungern, die Haiden, der Herren Pannier fluchen unstetlich anden perg.

nem láttalak, mint jelennen,” e gúny szavakkal fogadta őt a bajor. Frigyes nem birt válaszolni.

A beállott zavarra az osztrák lövészek meghátráltak; az elhanyagolt magyarok és kunok, kiket Frigyes a hegyen feledett, szintén hátat fordítottak. De nem súlyos veszteség nélkül, mert csupán az imént említett Köcski dandárából, rokonai és szolgálói közül nyolcvan ember veszett el. Mi – tekintve a magyarok harci módját – erős küzdelemre mutat.⁴⁹

VII. fejezet

Bajor Lajos foglyát, Szép Frigyest Trausnitz várába záratta, míg Henrik herceg a hadi zsákmány elosztásánál a cseh király hatalmába került, ki őt Brüglitzben láncra verve őrizteté. Karácsony táján azonban magához hozatta Prágába, és eléje szabta a föltételeket, melyek alatt hajlandó őt szabadon bocsátani. Henrik e föltételekkel testvéreihez ment, ha vajon hajlandók-e azokat teljesíteni? De ezek oly nyomasztóknak és lealázóknak találtak e föltételeket, hogy Henrik adott szavához híven kényszerítve volt önként visszatérni fogságába.

Az osztrák uralkodóház ez időben elhagyatott állapotban volt. Feje s egyik főbb tagja rabságban sínlődött, hívei, a német urak, nemesek és városok gyalázatosan cserben hagyták nemcsak, hanem győzelmes ellenfeléhez átcsaptak; kevés tanácstalan barátja elcsüggedt ... Megint Ágnes volt, az özvegy magyar királyné, ki háza megmentésére az utat kijelölte, áldozatot nem kímélvén. Ő menten lemondott hitbérééről, Pozsony vármegyéről, városáról és váráról, melyeket özvegyi jogon birt, és visszaadta Magyarországnak, helyesebben: az osztrák-magyar szövetségnek föltételét, mint azt Frigyes király jó reménység fejében megígérte volt, sietett teljesíteni; azután hivatkozva a rokonság szoros kapcsaira megkérlette Károly magyar királyt, ne hagyja el a Habsburgi házat. Magától értetik, hogy ezen engedmény által az özvegy királyné pozsonyi jövedelmei csorbulást nem szenvedtek, valamint hogy ki is mutatható, hogy Ágnes azokat tovább is élvezte. Pozsony vára és városa ekkor csakugyan visszakerült az országra, mert Károly király Harzendorfer Wolfing érdeméül rója föl, hogy Pozsony, melyet az osztrák és steier hercegek „hatalmasul letartottak,” az ő hű szolgálatai és szorgos utánjárása következtében került meg, de – mint látni fogjuk – nem hosszú időre.⁵⁰

Károly magyar király csakugyan igaz és hűséges barátnak mutatkozott. Péterváradon, 1323. februárius 20. kelt levelében megújította szövetségét az osztrák hercegekkel – János cseh király, Bajor Lajos és örököseik ellen, nyilván kijelelntvén, hogy ezt barátságból és azért teszi, mert Pozsony – amint megígérték vala – visszakerül az országra. Nagyobb nyomaték okáért megerősíteté ezen szövetséglevelet az ország főuraival is Szencen 1323. április 8-án.⁵¹

Minthogy azonban már akkor is azt tartották: „Többet ér a sovány egyesség a kövér pernél,” Károly magyar király azon volt, hogy a cseh királyt az osztrák hercegekkel kibékítse. Az alkudozások 1323. augusztus 24-én kezdődtek meg Holics és Göding közt, amott a magyar király és az osztrák hercegek, itt János cseh király tartván ez alkalomból udvart. Károly király közvetítő fáradozását siker jutalmazta. Három, Gödingben, 1323. szeptember 18 án kelt okirat tesz kétségtelen bizonyosságot erről. A cseh király mind az öt osztrák hercegi testvérrel: Frigyes-, Lipót-, Henrik-, Albert- és Ottóval megbékélt; ígérte hogy ellenök Bajor Lajost segíteni nem fogja, azon esetben is, ha haddal támadná meg Ausztriát, csak rajnai

⁴⁹ Vö. *Hazai Okmánytár*, III, 70: Károly király dicséri hű szolgáját, ki „in auxilium... Friderici regis Romanorum... cum duce Bawariae conflictum habentis per nos transminus, ibidem... exstitit interemptus.”

⁵⁰ Lásd Károly királynak 1324. márc. 23. kelt okmányát az *Anjoukori Okmánytár* II, 115.

⁵¹ E két okiratot a csász. és kir. titkos levéltárból kiadta *Kurz*, Friedrich der Schöne 472. 476.

tartományaiából (mint luxemburgi gróf) állítja ki köteles hadi kontingensét, Cseh- és Morvaországból nem; ellenben Henrik herceget méltányos föltételek mellett szabadon bocsájtá.⁵²

Hogy a dolgok e fordulata Frigyes király sorsára is befolyt, azon alig lehet kételkedni, noha ő jóval később szabadult meg fogságából; mert Bajor Lajos mentül nagyobb hasznot kívánt vonni vetélytársa szorult helyzetéből. Váratlanul jelent meg nála Trausnitzban és közvetlenül vele, ki a külvilágtól egészen el volt zárva, tárgyalta megszabadulása föltételeiről. A kettőjük közt megállapított egyesség főpontjai a következők valának: Frigyes lemond minden igényéről a német trónra; az osztrák hercegek elismerik Lajost Németország törvényes fejének, és kötelezik magokat, hogy segítik őt mindenki, még a római pápa ellen is; ha Frigyes testvéreit ez egyességre nem bírhatja, önként visszatér fogságába. Mindkét fejedelem megesküvék e kötésre, minek jeléül az Úr testét, a szent ostyát felelve, magokhoz vették.

Frigyes visszatért Ausztriába. Harmadfél évig sínylett a fogságban és annyira megaggott, hogy övéi is alig ösmertek reá. Azonnal leveleket küldött szerte szét, melyekben kijelenté, hogy lemondott a koronáról, egyúttal fölhívá Németország fejedelmeit és városait, hogy Bajor Lajos római királynak engedelmeskedjenek; arra is gondolt, hogy a szentszék megengesztelje a bajor iránt. De ezen igyekezete dugába dült. A szentszék nemcsak semmisnek nyilvánította a Lajos és Frigyes közt létre jött egyezményt, hanem még meg is tiltá ez utóbbinak, hogy ígérete szerint fogságába visszatérjen. Lipót osztrák herceg szintén visszautasítá a bátyja és Bajor Lajos közt megállapított egyességet és fegyverrel készült megtámadni a bajort. Frigyes tehát belátta, hogy lehetetlen betöltenie a föltételeket, melyek alapján megszabadult, és lovagi szavához híven visszatért fogságába. E lovagias szótartás – mondják – annyira meghatá Lajost, ha ugyan helyes politikai számításból nem történt, hogy e perctől fogva úgy bánt Frigyessel, mint legigazabb barátjával: egy asztalnál étkezének, egy ágyban aluvának, és midőn Lajos Brandenburgba készült, hogy fiát a litvaiak ellen segítse, Frigyest nevezé ki Bajorországban helytartójának. Tíz éves viszály után végre helyre állott Németországban 1325. szeptember 5-én a béke a következő kötés alapján: Mindkét megválasztott római király, Bajor Lajos és Osztrák Frigyes együttes feje leszen a német birodalomnak, egyenlők rangban és hatalomban; mindegyik pecsétjén társa neve lesz az első helyen; hűség esküt mindkettőnek esküszik a birodalom; szóval, semmit se feledének el, mi által a két uralkodónak egyenlő állása a trónon biztosíttassék.

Hanem röviddel ez elhatározások után Lipót herceg, a „lovagok virága”, férfi-kora teljében meghalt; kívánságához képest Königsfeldben temeté el hamvait Ágnes királyné. Követte őt a sírba Henrik herceg is. Mindketten koruk legvitézebb bajnokai, egész életüket a testvéri szeretetnek szentelék; bátyjok, és benne családjok felmagasztaltatását tűzték ki céljukul.

Bajor Lajos, miután Lipót, ez időben legfőbb támasza, kidőlt, nem sokba vette Frigyest. Hidegen váltak el egymástól Innsbruckban, hogy soha többé ez életben egymást ne lássák. Frigyes ugyan tovább is római királynak címezé magát, de a birodalmi ügyekre befolyása nem volt. Míg nem 1330-ban kimúlt e jobb sorsa méltó vitéz fejedelem is.

Még Frigyes halála előtt nagy és fájdalmas csapás érte a Habsburgiakat s első sorban Ágnes királynét, nem csupán mint e ház legidősibjét, hanem mint gyöngéden szerető testvért is, milyennek magát minden alkalommal mutatta.

Eddig ugyanis az osztrák hercegek osztatlanul birták atyáik örökét s egyetértve mindenkben a család hatalmi állása, fénye lebegett szemök előtt. Kivált azonban közülök

⁵² *Lichnowsky*, Geschichte des Hauses Habsburg III. köt. 622. 623. 624. 637. és 638. regesták. Vö. *Palacky*, Geschichte von Böhmen, II/II, 147.

legkisebb öccsök, Ottó herceg, ki neje, egy bajor hercegnő által fölbujtatva, osztozkodást követelt: és mert testvérei nem engedtek óhajlásának, panaszaival ostromolta a magyar és cseh királyt, közbenjárásokat, jogos igényei kielégítését kérvén. Mindketten pártjára állottak. Nevezet szerint Károly magyar király komolyan intette az osztrák hercegeket, hozzák rendbe ügyöket Ottóval, különben ő fogja ez utóbbit igazságtalanságaik ellen védelmezni és jogait hatalmas sereggel támogatni. Károly király ez eljárása eddigi szövetségeseivel szemben méltán felkölthetné csodálkozásunkat, ha azt a rendelkezésünkre álló gyér adatokból is elégségesen megokolva nem látnók. Károly haragjának egyik oka az volt, hogy Szép Frigyes leányát Henrik bajor hercegnek, néhai Bajor Ottó magyar király fiának jegyezte el. Ezen Bajor Ottó mindhalálig viselte a magyar király címét, neje, Ágnes hercegné, szintén magyar királynénak címeztette magát özvegy állapotában is, pecsétjében⁵³ a magyar címet használta; valószínű, hogy fiok, Henrik herceg se mondott le vélt igényeiről a magyar koronára. Méltán tarthatott tehát attól Károly magyar király, hogy Henrik igényeit a magyar koronára adandó alkalommal érvényesítendő, főleg ha az osztrák hercegekben, leendő süveiben, pártfogókra találand, annál is inkább, minthogy – és ez lehetett Károly neheztelésének főoka – Pozsony vára, városa és megyéje, minden eddigi ígéretnek dacára, meg-meg visszakerült az osztrákok kezébe, sőt a Muraköz is jogtalanul elfoglalva tartotta „nemes és vitézlő” Walsee Ulrik úr. A pozsonyi ügy nem járt álnokság nélkül. Úgy látszik, a pozsonyi polgárok ellenkezésének is (kik akkor inkább húztak a némethez) része volt abban, hogy Ágnes királyné özvegyi birtoka ismét elszakadt Magyarországtól. Lehet is valami a dologban; mert úgy találjuk 1323-ban, midőn, mint említők, Pozsony visszacsatoltatott Magyarországhoz, hogy Károly király szükségesnek találta kedvezésképpen Szöllös falut (ma Weinern vagy Prácsa a neve) ajándékozni e városnak.⁵⁴

A testvérháború tehát az osztrák hercegek közt kitört. A cseh király is, a magyar is segítette Ottót. Ez utóbbiról azt állítják a krónikák, hogy hetvenezer emberrel pusztította Ausztriát.⁵⁵

Ágnes, özvegy magyar királyné, a felső tartományokból sietett Bécsbe, hogy a békét helyreállítani segítsen. Sikerült a Sáfolyó (Lajta) melletti Bruckban,⁵⁶ 1328. szeptember 21-én a régi barátságot és kölcsönös szövetséget, egyrészt Frigyes, Albert és Ottó osztrák hercegek közt, másrészt köztök és Károly magyar király közt helyreállítani. Az osztrák hercegek a legünnepélyesebb esküvel megígérték, hogy Henrik bajor herceget, néhai Ottó herceg fiát, Magyarország ellen nem csak nem segítendik, de sőt, ha Magyarországra törne, ellene föltámadnak. Lemondtak minden jogról, melyet Pozsony városa-, vára- és megyéjére bármely címen, nevezet szerint nővérök, Ágnes hercegnő hitbére címén birhatnának. Kötelezték magokat, hogy Ágnes is hasonló lemondásra birják, ellenkező esetben saját nővérük ellen a magyar királyt segítik. *Az alattvalók netáni ellenkezése pedig karhatalommal nyomatik el.* Azonképpen minden Magyarországtól elfoglalt hely, bitorolt jog, névszerint a Muraköz visszaadatik, kivéteven a szöllők, melyeket az eddigi tulajdonosok, ha osztrákok volnának is, a szokott hegyvám mellett megtarthatnak. Ha az osztrák hercegek e kötést meg nem tartanák, esküszegőknek és becsteléneknek tartásuk őket, közösítsék ki az egyházból, és híveik, kik névszerint előszámítva eskütársaik, támadjanak föl ellenök.⁵⁷

⁵³ Ágnes bajor hercegnének, címzetes magyar királynének két pecsétjét lásd *Pray*, de Sigillis, Tab. IX. 3. és 4. – Megfoghatatlan, hogy jóemlékű heraldikusunk, *Nyári Albert* báró, e pecséteket ül. András özvegye felségi pecsétjeinek tartá, noha bizony rajta van mindkettőn a bajor címer is. (Vö. B. Nyári Albert, *A heraldika vezérfonala*, 38. lap.)

⁵⁴ *Rakovszky*, Adatok Pozsony történetéből, 7. lap.

⁵⁵ Károly e hadjárataról l. *Fejér*, CD. IX/I, 87. l. – *Hazai okmánytár*, II, 58.

⁵⁶ „In Prukka super fluvium Saar.”

⁵⁷ *Wenzel*, Magyar diplomaciai Emlékek az Anjou-korból, I, 269. – *Fejér*, CD. VIII/VIII, 204. – *Kurz*, Friedr. d. Schöne, 503.

Nincs rá adatunk, hogy III. Endre özvegye, Ágnes magyar királyné hazánk sorsára ezen túl befolyt volna. Még csak egy kapocs köti hozzánk: viszonya mostoha leányához, Erzsébet király-kisasszonyhoz.

VIII. fejezet

Erzsébet III. Endre magyar királynak és Fenenna (Fenna, Euphemia) királyasszonynak Budán, az 1290-es évek első felében született leánya.⁵⁸ Nevét ősnénje, magyar szent Erzsébet, Thuringia és Hassia tartományi grófnéja, II. Endre magyar király leánya után öröklé, „jelül jövendő erényének – úgymond kútfőnk – mellyel a jóságos Isten a maga választott menyasszonyát vala ékesítendő.”

Hogy idő közben Bécsben, mostoha anyja rokonai körében nevededett, kútfőnk világosan említi e szavakkal: „Meghalván azután Fenna, Endre király második feleségül vette Ágnest, osztrák Albert, római király leányát, ki miután egy ideig Magyarországon éle, ura királyától és férjétől azt az engedélyt kapta, hogy mostoha leányát Bécsbe vihesse, s ott testvére gyermekei közt neveltesse.”⁵⁹

Erzsébetünk ünnepélyes eljegyzését Vencellel, a cseh király fiával, főlebb érintők. Ismeretes, hogy jegyesének nem kis javára vált e viszonya. Midőn a magyar nemzet az Árpádok magvaszakadtával őt választotta meg királyának, nem keveset nyomott a latban az is, hogy ő kijelölt férje az utolsó Árpádházi király egyetlen árvájának. Ismeretes, hogy cseh Vencel nem vált be magyar királynak, amiért atyja őt 1304. júniusban haza vitte Prágába a magyar koronával s egyéb királyi jelvényekkel együtt. Vencel, az atya, e néven második, egy évre réá meghalt, mire 1305. június 21-én fia lépett a trónra, és kezdetben III. Vencelnek, Isten kegyelméből Cseh-, Magyar- és Lengyelország királyának címezte magát; de röviddel utóbb Brünnben ünnepélyesen lemondott jogáról Magyarországra, azt Ottó bajor hercegre ruházta és neki a kezénél levő koronát is átadta. Ugyanekkor mondott le jegyesének, az Árpádházi Erzsébetnek kezéről is, és 1305. október 5-dikén feleségül vette Violát, Messek

⁵⁸ Mely évben született Erzsébetünk, azt helyesen följegyezve sehol se találjuk. Kútfőnk születése évét 1297-re teszi, ami nyilván tévedés, mert – mint láttuk – III. Endre már 1296. farsangban megkérte volt Habsburgi Ágnes kezét; tehát ekkor már özvegynek kellett lennie.

Erzsébetünk születése hozzávetőleges meghatározásánál két időpontot kell megjelölnünk: 1. Mikor lépett III. Endre Fenennával házasságra? 2. Mikor fosztotta meg tőle a halál?

A Hagen-féle (Saffher János?) krónika szerint (*Peznél* I, III.) a magyarok III. Endrének lengyel leányt adtak feleségül, „darnach war Er mit Sambt der Chunigin zu Ungern gechrönet” E szerint a házasság a koronázást közvetlen megelőzte; sőt elfogadhatónak látszik történetíróink azon állítása, hogy III. Endre ünnepélyes egybekelése Fenennával mindkettőjük megkoronázásakor, 1290. július 23-án történt. (*Nagy Iván*, Az utolsó Árpádházi király trónra lépte, 19. l. – Vö. *Katona* Hist. Crit. VI, 1003. – *Knauz*, Kortan, 532.) Kétségtelen egyéb iránt, hogy Fenenna 1290-ben már neje volt III. Endrének, mert van ez évben kelt levelünk tőle, mint magyar királynétól (*Hazai Okmánytár*, VI, 359.) A következő 1291-ben kelt levele pedig arról értesíti, hogy Tivadarnak, a székesfehérvári prépostnak érdemei vannak házassága körül, mert ez ügyben Lengyelországot is megjárta. (*Árpádkori új Okmánytár*, X, 36.)

A másik kérdésre: Mikor halt meg Fenenna? csak annyit felelhetünk, hogy utolsó ismert levele Budán, 1295. szeptember 8-án kelt (*Hazai Okmánytár*, VIII, 242.); és mivel egy félév múlva III. Endre már Bécsben járt háztűznézni, utolsó ismert levele után sokáig nem élhetett.

Ezek szerint tehát 1291 és 1295 közt kell Erzsébetünk születési évét keresnünk s ekkor is inkább előbb, 1291-hez közelebb, mint később; mert midőn 1298. februárius 12-én eljegyezték őt II. Vencel cseh király hasonnevű fiával, ez menyasszonyánál egy évvel idősb volt, kellett pedig az egyházi szabványok szerint hét évesnek lennie. Sőt több is volt hétévesnél, mert a klosterneuburgi krónika szerint (*Peznél*, I. 478.) midőn 1306. augusztus 4-én megöletett huszadik évében volt, melyet az évi szent Mihálykor (szeptember 29-én) töltött volna be.

⁵⁹ Helyesebben: „gyermek testvérei közt neveltesse”, mert Ágnes édes anyjának voltak még Erzsébettel egykorú, sőt nálánál kisebb gyermekei is; miig Ágnes egyetlen férjes testvére, Anna, a brandenburgi örgróf neje nem is lakott Bécsben.

tescheni herceg leányát. Sokáig azonban nem övendhetek egymásnak. III. Vencel a könnyelmű tivornyas életet, melyre való hajlamának Magyarországon adta volt már jelét, aztán is folytatta. Gyalázatos cimborái arra használták őt föl, hogy nem józan fővel adományokat írtak általa magokra. Kijózanodván megbánta tettét, és adomány-leveleit megsemmisítette, min felbőszülvén a kijátszott cinkosok, sorsot vetettek magok közt, ki ölje meg a pulyát? A sors Botensteini Konrád, thüringi lovagra esett, ki a szerencsétlent világos nappal három tördőfessel leszúrta Olmützben, 1306. augusztus 4-én. Vencellel a Premyslidák dinasztíája is kihalt.⁶⁰

A galádul elhagyott Erzsébet sorsáról azon időpontig, míg az apácafátyolt fejére tették, eleddig semmit sem tudtunk; kútfőnkben azonban a következő érdekes adatot találjuk róla: „Ágnes, III. Endre visszahagyott özvegye, azt tanácsolta a főuraknak, jegyezzék el Erzsébetet Henrik osztrák hercegnek, reá íratván nászhozományát, mely háromezrezer forintot tett ki.” És ismét: „Nem sok idő telt el azóta, hogy Erzsébet letette (szerzetesi) fogadalmát, midőn Henrik osztrák herceg e vidékre (Tössbe) jöve, hogy rég eljegyzett aráját feleségül vegye. Midőn pedig látta, hogy tudtán kívül és időnek előtte fölvevé a fátyolt és Istennek szentelvé magát, annyira felháborodott, hogy letépte fejéről a fátyolt, és azt lábaival tapodá; aztán pedig nyájaskodásra fordítván a dolgot, arra igyekezett őt birni, hogy eltekintve iménti beöltözésétől, menjen vele vissza Ausztriába és legyen felesége. Erzsébet, hogy válaszolhasson, meggondolási időt kért, és egyenesen a templomba indulván, a földre borult az oltári szentség előtt, segílyt, erőt kérvén, és Isten akarata megértéseért esdekelvén, hogy tudja, mit kelljen tennie, mit hagynia. Nem is könnyű harcot állott ki meggondolván, hogy ő atyja egyedüli örököse, és kimenthetőnek találta házasságra kelését, mi által (Magyar-)országban a békét helyre állítaná, ha tudniillik azt (az országot) a maga számára követelné, míg különben súlyos pártoskodások és véres háborúk keletkeznének a trónkövetelők közt.

„Kemény vala ugyan a csábító ellenség támadása, de erősebb a benső malaszt, melyből Isten szavát és akaratát megértette olyképpen, hogy megkezdvén a szerzetesi életet, elvesse a világ pompáját, gyönyöreit, és ne engedje magát mennybéli jegyesétől elválasztani, hanem várja tőle örök jutalmát. Aztán önkívületbe esvén, mintha már halálra válandó volna, száján és orrán sok vért vesztett; de ezzel egyszersmind kimúlt szivéből a világ minden szeretete. Miután fölocsúdék és a herceghez visszatéve, így nyilatkozott: Minthogy az Istennek egyszer eljegyzett szűz meg nem törheti esküjét halandó ember kedvéért, neki is föltett szándéka alázatos engedelmisségben, önkéntes szegénységben és örök tisztaságban tölteni be életét. Hallván ezeket sértődve távozott a herceg; Erzsébet pedig nagy tusa után győzelmet víván ki, teljes szívével fordult Krisztushoz, az ő jegyeséhez, szűz testét és élete virágát neki újra leköté, mely fogadását aztán huszonnyolc éven át megtartá tiszta szüzességében úgy, hogy soha senki se hallott ajakáról egy szót is, mely azzal legkevésbé ellenkeznék; fülét, szemét megóvta az ilyenektől, angyalhoz hasonlóan, mintha nem is testben élt volna.”

IX. fejezet

Isten véghetetlen szerelmébe temetni el a megcsalódott, hánykódó szívet; megvetni a hiú világot, annak üres örömeit s az Üdvözítő határtalan irgalmához folyamodni; menekülni a köznapi küzdelem elől, hogy a szellem magasztos örömeit háborítás nélkül élvezhessék; alkalmat keresni, hogy hősi erények gyakorlásában folyton használhassanak az emberiségnek, jót tehessenek a szegényekkel: ezek legtöbbször az indító okok, melyek a

⁶⁰ *Lichnowsky*, Geschichte des Hauses Habsburg, II, 262. – *Dudik*, Mährens allgemeine Geschichte, VII, 258. – *Palacky*, Geschichte von Böhmen II/I, 371.

keresztény hölgyek érzékenyebb szívű, fenköltebb szellemű, nemesebb részét a zárdába, a magányba vonzották, kivált a középkorban, midőn a zárdák a mindennapos édességgel szemben a műveltség udvarai, a hitélet virágos kertjei valának. Főleg szeretettel ápolt menedék voltak azok a pusztuló kisebb nemesség számára elannyira, hogy százakra ment ama nők száma, kik egy-egy tehetős zárdá falai mögött megvonulának. Königsfeldben például, alapítása első tizedeiben már háromszázötven Istennek szentelt szűz talált menedékhelyet.

Mi készítette III. Endre király árváját, a jegyesétől hűtlenül elhagyott, a hontalanná vált magyar királyi hölgyet, hogy mentül távolabb szép hazája derült egétől, barátságos síkjaitól, bájos völgyeitől, kék vizű Dunájától az Alpesek zordon hegyei közt, barátságatlan légkörében a zárdá szentelt, de rideg falait keresse föl: nem szükséges kutatnunk ... Fölösleges az indokolás is, mellyel kútfőnk Erzsébetünk elhatározását e szavakkal adja tudtunkra: „Megismervén, tudniilik, mostohájának iránta való indulatát, melytől se nagy segílyt, se nagy vigasztalást nem várhata; nemesen idegenkedvén a világtól s az emberek csaltságától; minden szeretetét az Úrra és Üdvözítőre fordítá, kinek magát vallásos fogadalommal szentelte.”

A tössi zárdában – úgy látszik – nem nagy rokonszenvvel viseltettek Ágnes özvegy magyar királyné iránt. Mintha a szegény tössi zárdának panaszos hangját értenők meg ez ellenszenvből az Ágnes királyné által dúsan ellátott königsfeldivel szemben; vagy mintha Erzsébet királykisasszonynak az írói alkotás mesterségében nem járatlan életírónője azt szándékolta volna, hogy az ellentét által hősnője jámborsága, szent élete, erényei még inkább kidomboruljanak. Olvasunk ugyanis kútfőnkben ily részleteket is: Erzsébet „mostohája, Ágnes asszony, rideg és szigorú vala irányában és noha összes, András királytól reá maradt örökségét birta, keveset engedett át leányának, a zárdának (a tössinek, ti.) se sokat, hanem csak Erzsébet halála után.” Pedig e kincseket és drágaságokat, melyeket Ágnesnek Endre király hagyott, egy alkalommal, midőn látogatóban volt nála Erzsébet, megmutatta neki mostohája, „de mindezekből semmit sem adott mostoha leányának és üres kézzel bocsájtá vissza.” És ismét, midőn a kínok, betegségek és fájdalmak közé, melyekkel Erzsébetet Krisztus ajándékozta meg hitbérül, hogy annál szorosabban magához kösse őt és szemeinek kedvesebbé tegye”, „teljes joggal” oda számítandónak véli életírónője „a szegénységet, melyet elviselt az összes idő alatt, míg a szerzetben élt; minthogy a zárdácskában mindenre szűkecskén telt, s akik segítségére lehettek volna, a barátok és rokonok távol valának.” Másutt meg, mintha Erzsébetünk ellenszenvét mostohája iránt akarná feltüntetni, elbeszéli, hogy Ágnes királyné azt remélte, hogy mostoha leánya vele marad Königsfeldben és ott lép a szerzetbe; de Erzsébetnek nem tetszék ott maradnia, Svárországból a szövetségeselek közt sem akart zárdát választani, noha mostohája ezt is ajánlotta neki, hanem inkább Tösszt választá; itt akart Istennek szolgálni és életét befejezni. Amiért aztán neki Ágnes királyné elüljáró mesternéül és oktatójául unokahúgát egy freiburgi apácát, adta Breisgauból, kit a wuri szent Katalin zárdából hozott és ki a Busnangok családjából származván, Habsburgi Rudolfnak nővérétől eredett. „Ez felette szigorú lelkületű lévén, éppen nem gyöngéden bánt Erzsébettel, elannyira nem, hogy a többi apácák igen sajnálták a leányzót, ki valóságos mártiromságot szenvedett.” Miután pedig Erzsébet csak tizenöt hetet tölte a szerzetesi öltönyben, ismét a mostoha Ágnes királyné volt, ki azt parancsolá a tössi nővéreknek, hogy leányát időnek előtte a szerzetesi fogadalom letetésére bocsássák. Mely sürgetésnek a nővérek ellen nem állhatván, végre megegyeztek, hogy a fogadalmat letegyje Erzsébet, „ki azt önként és szívesen meg is tette.”

A tények azonban mást bizonyítanak; sem azt, hogy Ágnes királyné férje árváját szükségét szenvedni engedte, sem azt, hogy ridegen vagy szívtelenül bánt vele. Ellenkezőleg, bőven gondoskodott felőle; nem feledkezett meg a zárdáról sem, melynek szerencséje volt őt tagjai közé számítani, gyöngéd szeretettel viseltetett iránta mindhalálig; sőt hibáztatta a

szigort, melyet Erzsébet magára rótt; emlékét is fejedelmi alapítvánnyal rendelte megületni, – mint ezt mind kútfőnk maga, mind más történeti adatok tanúsítják.

Így felmutathatjuk Lipót osztrák hercegnek 1312: október 13-án kelt levelét, melyben ez Ágnes királyasszony kértére megengedi a tössi zárdának, hogy fekvőséget vehessen oly pénzen, melyet – nincs kétség benne – Erzsébetünk hozott oda, és melynek jövedelme zsebpénzéül szolgált.⁶¹

Egy más okmány arról tanúskodik, hogy Ágnes királyné kétszáz márkát adott Erzsébet királykisasszony számára tartáspenzül a tössi zárdának, míg él, emlékezetül, ha elhunyt.⁶² E pénzen a tössi zárda nagy jószágot vásárolt és egyszerre oly gazdaggá lett, hogy száz apácát eltarthatott.

Ránk maradt annak emlékezete is, hogy Ágnes királyné a tössi zárdának egy új oltárt készíttetett, és arra egy száz ezüst márka értékű feszületet ajánlott mi bizonyára fejedelmi bőkezűségéről tanúskodik.

Azon körülmény, hogy Ágnes királyné többször meglátogatta mostoha leányát, aligha vall meghűlt viszonyra kettőjük közt. Ilyenkor esett meg – kútfőnk szerint – „hogy Erzsébet a látogatására Tössbe érkezett mostoha anyja, Ágnes királyasszony elé kopott és foszlott felöltőben méne; mit midőn ez észre vőn, szeretettel kérdezé Hát nem szégyenled magad, kedves leányom, magyar király-kisasszony létedre, ezt a ruhát viselned? De Erzsébet nem törődött vele; tovább is megmaradt szegénysége mellett.”

A kolostor, melyben Erzsébetünk „teljes huszonnyolc évet töltött” (1310–1338.) a bérces Schweitzban állott, a hajdani Kyburgi grófságban, a mai zürichi kantonban, Winterthurtól délnyugatra egy szembetűnő síkon, melyen a Töss nevű hegyi patak zúg keresztül, hogy az Eulachba és vele a Rajnába rohanjon. A patak jobb partján hajdan egy malom épült, akkor a Kyburgi grófok sajátja, nem messze tőle a híd. E helyen telepedtek le 1233-ban, tehát tizennyolc évvel azután, hogy sz. Domokos rendje megerősítést nyert, ugyane rend Istennek szentelt szüzei és építke a kolostort, mely sok ideig a kontemplatív élet jeles kertjének jó hírében állott. Ma e plébániával bíró helységnek kétezer lakója van.⁶³

X. fejezet

Fölötte nehéz föladat egy jámbor zárdái szűz lelki életét megírni.

De Erzsébetünkre nézve megkönnyíti ezt kútfőnk, Stigel Erzsébet nővér, maga is szent életű zárdanő, a nagynevű Suso Henriknek, a híres mysticusnak kedvenc tanítványa, ki nemcsak a zárdái élet titkaiba avat be, de hű képét tünteti föl a szellemi iránynak, mely a középkor e téreit jellemzi.

„Erzsébet magyar királyi hölgy – úgymond kútfőnk – hogy lelke benső tisztaságát annál biztosabban megőrizze, minden évben nagy előkészülettel, bűnbánattal és alázatossággal, mintha ő volna a legbűnösebb, általános gyónást végzett, mely példáját aztán a többi nővérek

⁶¹ Liebenau, Hundert Urkunden, XIV: „Leopoldus dei gratia dux Austrie et Styrie comes in Habspurch et Chyburch nec non Lantgravius Alsatie – – Priorisse et Conventui Sanctimonialium in Toeze – – Ad instantiam karissime sororis nostre, domine Agnetis quondam Regine vngarie, – – indulgemus – –, quatenus redditus Septem Marcarum Argenti, in nostro locatos dominio, a nobis in feodo non dependentes – – possitis pro vestri monasterii usibus – – comparare, et eosdem redditus proprietatis titulo perpetuo possidere – Datum wienne. ...

⁶² Ugyanott, XXI: „Ich die priorin von thösse mit allem ir conuentekünden – – Dz wir empfangen haben von unsrer lieben frówen die wilont künegin ze vngern wz. zweyhundert mark – –dz wir geben Swester elsbeten desz küniges von ungeren ein libgedinge die wile si lebt – – wir sülen och began Schwester Elsbethen tochter von vngern unser Convent Schwester iartag. – – Dirre brief wart gegeben do man zalte von Gottes geburt tusend und drühundert iar dar nach in dem achtzenden iare an dem zinstage von sant Laurentin abende.

⁶³ Ritter, Gteogr.-Statist. Lexicon.

is követték.” És noha „szívének és lelkének belső tisztaságát gondosan megóvva, minden tettét és gondolatát megfontolván: mindamellet gyakran kereste apró bűneinek és fogvatkozásainak bocsánatát a gyónásban, gyakrabban, mint a szerzetesi szabályok rendelik, járulván a szent törvényszék elé, lelki atyjának őszintén bevallá mindazt, ami lelkét terhelé.”

Erzsébetünk rendes lelki atyja a már említett híres *Suso Henrik* volt. „Megtörtént azonban, hogy más gyóntató jöve Tössbe a nővérek gyónását meghallgatni, ki midőn neki csak úgy megvallá lelke kinszenvedéseit, mint egyébkor, kérdé tőle, hogy kicsoda? A szűz erre azt felelé, hogy Budáról való és Soror Erzsébet a neve. „Jól esik neked – viszonzá az durván és míveletlenül – hogy fáradalmas és kínos az életed; mit jössz oly messziről ide ebbe a nyomoruságba!” Ez otromba válasz szörnyen fájt Erzsébetnek, amiért a gyónószékből egyenesen a chorusra vonulván vissza, ott az oltári szentség előtt ontá ki szívét és vigaszt kért mennyei jegyesétől, mit a rendbeli gyónlátónál nem talált. Ez pedig utóbb megértvén, hogy királyleány, nagyon bánta embertelen bánásmódját és alázatosan bocsánatot kért tőle póriasságaért, mit könnyen meg is nyert.”

Erzsébetünk – folytatja kútfőnk – „szent Domokos atya szabályát és rendeleteit a legnagyobb gonddal és pontossággal tartá meg; az elüljárók és főlebbvalók iránt nagy *engedelmességgel* viselkedék – szent Bernát szavait követvén: Aki a lelkiekben és engedelmességben tökéletes, az nem várja elüljárója sürgető parancsát; hanem füle a hallásra, nyelve a beszédre, lába az útra, keze a munkára mindig kész és magát belülről készíti, ösztönzi főlebbvalója parancsa betöltésére.

„Az igaz *alázatosság* és bőkezű könyörületesség otthonos volt a szent királyleányban. Nem is vala oly alávaló és hitvány szolgálat, melyet nem teljesített volna a legkészebb szívvel. Fájt volna neki, ha az ő teendőit más végezi. Nem akart királynóképp tiszteltetni; nem akart többnek, előbbrevalónak tartatni, mint egyebek. Ennélfogva a nővéreket megelőzvé, ő várta őket az ebédlőben, nem hogy magára váratott volna; az ételt ő tálalta az asztalra s az üres edényt visszavitte a konyhába. Midőn pedig asztalhoz ült, azt óhajta, hogy vegyesen valamennyien, ifjabbak és idősbek, egy tálból egyenek; ha ki pedig ez ellen iránta való tiszteletből mentegetődzék, ezt megvetésnek vette.”

„A soror, ki huszonnégy évig volt a konyha főnöke, tanúskodik arról, hogy Erzsébet soha se panaszkodott valamely étel rossz voltáról; sem egészséges, sem beteg állapotában nem engedé, hogy más étellel szolgáljanak neki, mint a mely közösen az egész konventnek főzeték ... Erzsébet az alázatosság példájául szolgált mindeneknek.

„Nagylelkű *jótekonyságát* pedig, a szenvedő és beteg nővérek iránt résztvevő lelkét az által tüntette ki, hogy mások kínjait és szenvedéseit úgy érezé, mint a magáéit; mindig kész volt tettel és tanácscsal segíteni, alkalmas szerekekkel mások baját enyhíteni. Ritkán, talán soha senki se távozott tőle a kért tanács vagy vigasztalás nélkül, volt legyen világi vagy egyházi rendből való. Ha pedig a szomorgó nővéreket egyáltalán nem vala képes megvigasztalni, szeretettel türelemre intette őket.”

„Minden erényei lefőbbike, s úgy látszik alapja vala fogadalmi *szegénysége*. Nemcsak hogy igazán szegény volt, kinek sokszor a legszükségesebje is hiányzék, de nem is akart valamivel is birni, – mi a tökéletes szegénységnek legfőbb foka ... Szobácskájában egyszerű feszületnél egyebet nem láthattál; semmi aranyos, semmi ezüstös dísz, hanem pokróccal és hitvány térítővel letakart szalmazsákokot; egyéb bútorok parasztosak és fából készültek valának, tisztos szegénységet árulván el.”

„Azonban mennél szegényebb volt e zárda földi javakban, annál irkább bővelkedett a valódi erény és szentség kincseivel, melyek összege őmaga a királyi nő vala, kitűnven a nővérek közt, mint a hajnali csillag a többi csillagok között.”

„Buzgalma az *imádságban* akkora volt, hogy szinte minden tette folytonos imádkozásnak látszott. Minden éjjel a hajnali első jelre fel szokott kelni, és a Szűz-Mária-officium hajnali részletét elmondani. A kar-imában (chorus) kiválóan szorgalmas és figyelmes volt a kánoni

hét óra eléneklésénél, melyről soha se hiányzék, még betegségében se, hanem ha a végső szükség kényszeríté távol maradnia. Sokszor találták a templomban elragadtatásban, sokszor egy singnyi magasságban lebegve a föld felett; és nem ritkán annyira kimerülve, hogy ölben kellett elvinni cellájába.”

„E buzgó imádkozáshoz járult testének sanyargatása, noha az igen gyöngé vala gyakori betegeskedése miatt; mi okon a nővérek igen csodálták és a benne működő isteni malasztot nagy bőségűnek tarták.”

Krisztus Urunk kinszenvedésének elmélkedésén gyöngéd részvétellel merült el. Nagy pénteken se bort, se vizet nem ízlelt; hasonlóképpen szent advent idején; midőn pedig elmúlék karácsony vigiliája, elrejtőzék valamely félreeső helyre, és figyelmesen elmélkedék az angyali üdvözlés nagy titka felett.

A Boldogságos Szűz iránt is a leggyöngédebb szeretettel viseltetik; ünnepeit nagy ájtatossággal ülé meg, kivált a Gyümölcstőt ... Ha néha az ifjabb nővérek meglátogatták Erzsébetet, hogy lelki gyakorlataiban részt vevén enyhítsék fájdalmait, nyájasan bocsájtá el őket magától mondván: „Gondoskodnom kell, kedves kis húgaim, a túlvilági életről, hogy mikor oda érkezem, maradó helyem legyen,” és ismét imádkozni kezdett.

A szent életű szűz imája foganatos volt másokon is; kútfőnk több példáját hozza fel ennek, melyek közül ez egyet adjuk az ő szavaival:

„Bizonyos, Tössből nem messze lakó, szegény asszony negyven évig karjának és kezefejének szélhűdés következtében hasznát nem vehette. Sok év múlva benső szózatot hallott, mely őt utasítá: «Menj a magyar királynőhöz; kérd, hogy érintsen meg téged, és meggyógyulsz.» Azt hitte a szegény asszony, hogy álmodik és nem sokba vette. A következő éjjel ismét hallotta a szózatot, a mondót: «Menj a magyar királynőhöz!» Kezde ekkor töprenkedni a szegény asszony, hogyan menjen ő Magyarországra, az útja oly hosszú és ismeretlen; nem tudta ugyanis, hogy a királynő Tössben tartózkodik. Míg végre a harmadik éjjel ugyanazon szózat felvilágosítá, hogy a mondott királynő, ki őt meg fogja gyógyítani, a tössi zárdában lakik.”

„Reggelre kelvén az idő sietett Tössbe a nyomorult, és elbeszélvén, hogy mi történt vele, a királynő színe elé kéredzkedett. Erzsébet korra és fogadalmi idejére fiatal és alázatos lévén, elhalványult e hírre, erőben gyöngének és ekkora kegyelemre méltatlannak állítá magát. Végre engedett a közbenjáró nővéreknek, az asszonyhoz méne, és megölelvén őt kérte az Istent, hogy feltüntetett erős hite miatt segítsen a szegény asszonyon. És íme! visszatérek kezébe és karjába a régi erő; nem is sok idő telék bele, hogy teljesen fölépülten jöve vissza az asszony, hálaadásul följárván a klastromnak egyet-mást, amit már saját kezével készítgetett.”

A lelki szenvedések, melyek elől Erzsébetünk a zárdába vonult, anélkül, hogy megszabadulhatott volna tőlök; a szent magány zárt lege és a sanyarúságok, melyeket a szentéletű szűz magára rótt, hamar megörlék a fejedelmi hölgynek többé-kevésbé elkényeztetett, ifjú egészségét.

„Nemsokára, hogy a fogadalmat letette – beszéli kútfőnk – betegségbe esett Erzsébet, melynek gyógyítására kiválóan alkalmasul fürdőt ajánlottak neki az orvosok. Elüljárói engedelmeivel néhány nővér kíséretében elméne az argau Badenbe, honnét – betöltvén a feredésre előírt időt – mostohájának, Ágnes asszonynak látogatására Königsfeldbe indult”; innen aztán átrándult Einsiedelnbe, a híres búcsújáró helyre, hol a polgároktól szintúgy mint a körülakó nemességtől tisztelettel fogadtatott. Hogy visszanyerte egészségét, és vissza nem esett előbbi bajába, Erzsébet első sorban az einsiedelni szent szűz kegyelmének köszönte.”

„Négy évvel később újra megbetegedett Erzsébet és pedig igen súlyosan; betegségét az orvosok, mint egyhangúlag bevallák, fölismerni képesek nem voltak. Igen gondosan kellett őt őrizni, minthogy erejéből naponkint vesztett, és életben maradásához kevés remény vala. Tartott pedig e nyavalyája pünkösztől november 19-ig, nagynénjének, magyar szent

Erzsébetnek ünnepéig; mely idő alatt nem csupán testi erejében, de szellemi tehetségében is meggyarlódott.” Bízva szent Erzsébetnek égi pártfogásában, „végre november 19-én kiállhatatlan kínoktól sarkaltatván fölkelt ágyából, és futva ment a templomba, hol a choruson, az oltár előtt összeesett és elalélt, nagy gondot okozván az őt ápoló nővéreknek. Midőn pedig a konventben eléneklék a vecseryét, megfordult a beteg, szemeit – mintha mély álomból ébredne – fölnyitá, se fájdalmat, se kínt nem érzett, és baja, leszámítva némi gyöngeséget, eltűnt. E váratlan fölépülését szent Erzsébet asszony az elmúlt éjjel megjövendölte unokájának, megjelenvén neki álmában ... Ekkor a király-leány fürdőt rendelt magának, az ágyba fekütt, hol napról napra mindinkább lábadozván, rövid időn a chorusra s az ebédlőbe mehetett a többi nővérekkel és szolgálhatott nekik. Hanem némi nyoma e nehéz bajának mégis megmaradt élete fogytaig – türelme mindennapi gyakorlataul.”

Ezen nem teljesen épséges állapotában élt aztán Erzsébetünk 1334-ig, mert, mint életírója tovább beszéli „négy évvel halála előtt a negyednapos láz szállta meg Erzsébetet, mely testi erejét visszahozhatlanul fölemésztette. Úgy látszék, mintha Urunk mindennemű kínszenvedését megosztani kívánta volna jegyeseivel, valamint ez azt gyakran és buzgón óhajtá, ekképpen is mindenben hozzá hasonlítani remélvén, nem is kételkedett, hogy a türelem ajándékát is megadja neki. Részesült is Erzsébet a mindenek eltűrésének akkora kegyelmében, hogy a kislelkűségnek és unottságnak semminemű jelét se tettében, se szavában nem mutatta.

„Utolsó két évében még inkább kitűnt hosszú tűrésének erénye, midőn a leghevesebb kólikás szenvedések közepett, minden tagja szélhűdötté lett elannyira, hogy semminemű ügyében se segíthetett magán, még az étel- és italvételhez is, mint a csecsemőnek, idegen segélyre vala szüksége. A szélhűdést követte elhalt tagjainak romlása, úgy hogy sebes és varas lett egész teste. Ígyen meglátogatva és megkínózva szíve mélyéből sóhajtá mégis: „Hálát adok neked, Istenem, hogy szent akaratom szerint minden tagomnak, egész testemnek használatától megfosztattam, aminthogy te is keresztre feszítettvén érettem, egy tagodat se bírtad megmozdítani.”

„E béketűréssel egy teljes esztendő eltöltvén Erzsébet, a legtöbben úgy vélték, hogy a természet rendje szerint rövid időn meg kell hálnia ... Tetszett azonban a Mindenhatónak, hogy kedves jegyese, az ő dicsőségének és koronájának, melyet számára készíté, öregbítésére, még egy évig viselje életét a szélhűdés kínszenvedései és testének rohadása közt – nagy béketűréssel, alázatossággal és áhítatos imádsággal ...”

„Következvén pedig kimúlásának ideje, ép észszel monda ezeket: «Itt az ideje, hogy kérjem Istenemtől azt, mitől mások rendesen rettegnek, – a halált, mely a siralom e völgyéből kiszólítson.» Erre az egyház végső szentségeit nagy készüllettel és kiváló ájtatossággal fölvette. Elmondaván pedig a hasonló alkalmakkor végeztetni szokott imák, azt kérte, nyissák ki az ablakot, hogy még egyszer láthassa az eget; és szemeit az ég felé fordítván, ekként fohászokodék: „Uram, Istenem, lelkem teremője, megváltója és jövendő jutalma! Tekints reám ma véghetetlen irgalmasságod szemeivel, és fogadj be a mennyei hazába e nyomorúságos világból a te keserves kínszenvedésed és halálod által. *Úgy búcsúzó e világból, hogy nem emlékezem, láttam-e egyet is rokonaim közül, mióta atyám országából eltávozám.*” Azután a főnöknőhez s az egész gyülekezethez fordulván, köszönetet mondott mind a tiszteletért, jótettért, gondért és türelemért, melyben betegsége alatt részesült. Továbbá imáját halkán folytatva, szíve csöndes esdeklésével kérte az isteni segély jelenlétét. Midőn ajkai elnémulának, visszaadta lelkét teremőjének,” 1338.⁶⁴ évi május 6-ik napján, kora negyvennyolcadik évében, teljes huszonnyolc évet töltvén a szent Domokos rendjében.

⁶⁴ A tössi krónika szerint l. *Libenau*, Regesta 196, a.

Így hervadt el nemzeti királyaink törzsének utolsó nemes hajtása ... Végso pillanatában is, midőn sokat szenvedett lelke epedve vágyott égi honába, fájalmában még egyszer megemlékezett a hazáról, melyet ősei, a dicső Árpádfiak elfoglalának, megalkotának és négyszáz éven túl fönntartának, melyben azonban számára nem maradt hely ...

„Vala pedig Erzsébet, a királyi hölgy testalkata tekintélyes, hogy külseje is elárulá származása föntségét, nemkülönb mint lelke benső nyájasságát, alázatosságát, Isten iránti tömérdék szeretetét élete szigora és fegyelmezettsége tüntette föl.”

„Minekutána a királynő – így fejezi be életrajzát kútfőnk – igyen boldogan elköltözék ez életből, nagy sírásra fakadtak nemcsak a nővérek és szolgálók, hanem mindenek, kik őt valamennyire is ösmerték. Aztán a megholtnak teste a rendi szokás szerint (mésszel) elkészítetvén a temetésre, nyolc napig feküdt a ravatalon, mígnem mostohája, Ágnes király asszony, Königsfeldből eljőve nagy kísérettel Tössbe. Ekkor történt, midőn Ágnes asszony nyugovék, megjelent neki Erzsébet töméntelen fénnel, a hónál fehérebben, két singnyire lebegvén a föld felett és komolyan beszéle mostoha anyjához. E tüneményt nem csupán a királyné látta, hanem komornái is. De hangját nem hallák, szavát nem érték meg a cselédek, csak a királyasszony egymaga; ez azonban soha se akarta senkivel is közleni, amit mostoha leányától hallott; nem is fogja megmondani senkinek, és magával viszi a sírba.”

„A következő napon, reggel az istentisztelet után, körülállók sűrű könyhullatása közt a sírba tették Erzsébet király-kisasszonyt. A templomban takarították el. Ágnes királyasszony pedig nagyszomorúan visszatére Königsfeldbe, s ezután igen sok jótéteménnyel, segéllyel halmozta el az istenházát Tössben.”

„Harminc héttel a temetés után illőnek találták némelyek, hogy a boldogultnak tetemei a földből és fakoporsóból kivétessenek, és tekintettel az ő kiválóan szent életére, királyi származására, a föld felett kőkoporsóba takaríttassanak el. Kiásták tehát; de nem látszott megengedhetőnek, hogy a nővérek óhajására, kik őt még egyszer látni kívánták, a koporsót kinyissák, azért, mert azt hitték, hogy a még halála előtt félig elsenyedvett teste már teljesen elrothadt. Azonban az apácák ez okra nem hajtának; miután a férfiak távoznak, fölfeszíték a koporsót, és úgy találták, hogy a ruha benne ugyan elmállott, de a király-kisasszony szüzi teste az enyészettől illetlen vala, előbbi varainak nyoma se lévén, sőt igen kellemes illatot éreztek a jelenlevők, mi által csodálatosan megvígasztalódván, magasztalva dicsérték az Istent.”

„Áthelyezték aztán a testet a kőkoporsóba és valamennyire a talaj színe fölé helyezték el; tetejébe a négy evangélista szobrát (talán csak jelvényét) állíták, melyek közé két oldalról *Magyarország címerét* helyezték minden sírirat és cím nélkül.”

Eddig követtük ismert kútfőnket csaknem szó szerint; hozzá adhatnánk még néhányat a csodák közül, „melyeket Isten hű szolgálójának közbenjárására mivelt,” ha ez kitűzött célunktól messze nem vezetne. Megemlítendőnek tartjuk azonban, hogy a szentek életének írói Erzsébetünket istenes élete, a sírjánál tapasztalt rendkívüli jelek és az odavaló keresztény hívek tisztelete alapján a „boldog” címmel illetik, és méltán ...

Erzsébet díszes síremlékéről, melyet valószínűleg Ágnes királyné készíttetett, még a következőket. Midőn Mária Terézia császárné és magyar király, a Habsburgi háznak szintén utolsó, de szerencsésebb sarja, őseinek hamvait, melyek a Schweitz különböző kolostoraiban nyugodtanak, a schwarzwaldi Szent-Balázs apátságba egybegyűjteté, fölbontották Tössben is a sírboltot, hogy „boldog Erzsébet” hamvait is elszállítsák; de nem találták meg. Alighanem 1703-ban, mikor a tössi szentegyházat újra építék, távolították el azokat eredeti helyökről és tették valamely ismeretlen zugba. Ellenben találtak egy emléktáblát a Habsburgiak címerével és Ágnes királyné halálzásának évszámával, melyet bizonyára a hálás tössi apácák

készítették nagy jótevőjük emlékére; míg Erzsébetnek, a magyar király-kisasszonynak emlékét azzal tisztelték meg, hogy címerökül a magyar apostoli ezüst keresztet választották.⁶⁵

XI. fejezet

Mikor behantolták Erzsébetet, akkor mostoha anyja, Ágnes királyasszony jóformán magában állott, mint családja nagyságának emléke és öre sírboltjának. Elvesztette már rég férjét, szüleit; elhaltak mellőle fivérei és nővérei; eltemette sógornőit és sógorait; megsiratta számos unokáját; gyászolta régi híveit, hű cselédjeit, annyi-annyi kedves emberét, kik mind elhagyták.⁶⁶

Családját, a Habsburgi büszke házat, mely nagyatyjában, Rudolf római királyban sebes szárnyalással mint a sas emelkedett a magasba, mely atyja hatalmas ivadékában mint a királyi tölgy dús ágakat és lombokat hajtott, megtépte a zivatar, de kegyetlenül ... Királyi címet már csak ő viselt, az özvegy magyar királyné; az osztrák hercegi trónon a béna és magával tehetetlen Albert herceg ült, kit – noha már negyven évet számított, – még nem áldott meg utódokkal az ég.

Mily aggságok járták át Ágnes lelkét, elgondolhatjuk; miként vigasztalta magát ennyi istenlátogatás közepett, elmondja az egykorú Victringi János apát: „Ágnes, özvegy magyar királyné a königsfeldi intézetnek valódi alapkövévé, fundamentumává tette magát; hatvan éves korában, mint egy másik Tabitha, egyedül Isten tiszteletének és alamizsnaosztásnak élt; éjjel-nappal a templomban tartózkodott, mint szent Anna és mint a keresztény alázatosság és jámborság példánya tündöklött mindenek előtt”. Egy másik író pedig így nyilatkozik felőle: „E jámbor asszony élete szent pályáján mindenki épült; vigasztalást nyújtott a szerencsétleneknek, segítséget a szűkölködőknek, életét az ország javára és áldására szentelte. A világi ügyekben is jártas lévén, okossága által sok rosszat megakadályozott mint békítő és közben járó.”⁶⁷

Ez utóbbira nagy szükség volt a Habsburgiak ősi birtokain, a „felföldön”.

A schweitzsi szabad állam csirái, melyek az osztrák Habsburgiak uralmát s felföldön nem kicsi veszéllyel fenyegették, szinte egy század óta fakadoztak. Nassaui Adolf, Luxemburgi Henrik és Bajor Lajos római királyok elismervén Uri, Schwyz és Unterwalden függetlenségét, ez elismerésük által nem kevésbé biztosították azt, mint a szövetségesek győzelmei Morgartennél, a Levent völgyben és Laupen mellett. Luzern szövetkezése a nevezett három kantonnal új veszélyt hordott méhében, és Ausztriát semmi se védhette ellene biztosabban, mint Ágnes királynénk békepolitikája, pártatlan igazságérzete, jóakarata és természetes bölcsessége. Ez erények fölkeltezték a bizalmat iránta, és ő megérdemelte azt oly mértékben, hogy nem egy esetben fölhítták őt békebíróul saját ügyeik elintézésére. Minduntalan találkozunk Königsfelden patvarkodó felekkel, melyek az özvegy magyar királyné békeintéző ítéletét kérik. Tanúskodik erről számos máig fönmaradt okirat, melyek közül néhánynak tartalmát röviden ismertetni fölöslegesnek nem tartjuk.

Így Bern és Fryburg közt hét évig tartott már a háborúság, mikoron a „gyilkolást, rablást, gyújtogatást, utonállást, kártevést és egyéb nyughatatlanságot” megunt városok végre Ágnest kérték föl békebíróul, ki az egyességet ismét helyre állította (1333.) mint ezt szabatos rövidséggel írt levelében olvassuk.

⁶⁵ Gerbert, De translatis Habsburgo-Austriac. principum eorumque coniugum cadaveribus, p. 60. – Werdmüller, Stadt und Landschaft Zürich, 159. l.

⁶⁶ Liebenau, 81. 85. 94. 101. 113. 123. 148. 169 a, 170 a. b. 172. 218. 220 a. 230. 246. 272. 278. 280. 336. számú regesták alatt közli a haláleseteket.

⁶⁷ Liebenau, Agnes, 169. – Lichnowsky, Gesch. d. Haus. Habsb. III, 236.

Máskor Winterthur városában, mely a Habsburgiak védnöksége alá tartozott, voltak nagy pártoskodások. Végre a felgazdagodott alsóbb osztályú polgárok, iparosok és kereskedők száműzték a patriciusokat. Képzelték zavarok jártak e hatalmaskodás nyomában, melyek csillapítására más menekvést nem találván, Ágnes királyné békítő bölcsességéhez folyamodtak. Ágnes Königsfeldbe maga elé idézte a háborúskodó feleket és miután megesketé, hogy ítéletét föltétlenül elfogadják, az egyetértést bölcsen helyre hozta közöttük (1340).

Azonképpen a Laupen melletti csatában a birodalmi sereg fölött győzelmes Bern városa és II. Albert osztrák herceg és hívei közt, – nem különben Freiburg és Bern közt békességet csinált, s amit vérbe mártott szablyák és gyújtó szövétnekek szétszakítottak, azt Ágnes magyar királyné szíve jósága és keresztény szeretete ismét összebogozta, az édes béke aranyszálait (1340).

Így szerzett ugyanő egyességet Seckingen városa, az ottani herceg-apátnő, káptalan és egyház közt. Olvasván az általa szerzett kötést, lehetetlen királynénk belátását és jogérzetét nem bámulunk (1342).

Érdekes, és ezzel befejezzük, a következő eset is. A Waldener lovagcsaládnak öröködési pöre volt a zürichi Mülnerekkel. A zürichi polgároknak azon nem ritka szabadalmok volt, hogy másnak, mint saját városuk bírójának nem tartoztak helyt állani, és mert a Waldenerek épp ennek részrehajló ítéletére ügyeket bizni nem akarták, erőszakhoz folyamodtak, és a zürichi kereskedőket, ahol érték, kifosztották, mire viszonzásul a zürichiek elfogtak mintegy százhetven strassburgi és baseli zarándokot a Waldenerek földieit, kik Maria-Einsiedelben jártak.

Ebből a nevezett három város és szövetségeseik, nevezet szerint a baseli és strassburgi püspökök és hűbéreseik közt véres háború keletkezett volna, melynek hogy eleje vétesék, az érdekelt felek sem a világi, sem az egyházi pereskedés hosszadalmas útját nem választák, hanem elmentek a szent életű magyar királyné elé, hogy ő tegyen közöttük igazságot, kijelentvén, hogy ítéletében, bármerre düljön az, megnyugosznak. Ágnes királyné pedig, miután nyugottan meghallgatá az ügy előadását, azonképpen a válaszbeszédet, röviden így ítélte: Béke legyen a peres felek közt; foglyaikat kölcsönösen szabadon bocsássák; Strassburg és Basel pótolják a veszteséget, melyet polgáraik a zürichiektől szenvedtek, ezek viszont a kárt, melyet kereskedőik vallottak. Más követelése ne legyen a feleknek. S e rövid, salamoni ítéletet három példányban kiadatta (1350.⁶⁸)

Ekként haladtak az évek befejezésük felé, s a königsfeldi krónika azt írja 1364-hez Ágnes királynéról, hogy ereje immár szemlátomást fogy, mígnem ugyanazon évnek április 23-án esett halálos betegségébe és június 11-ik napján, élte 84-ik évében az Úrban elszunnyadott „a szegények és szerzetesek hű anyja és jótévője, a szent és boldogságos életű özvegy magyar királyné, kinek dicséretét fölösleges volna bővebben elmondani, minthogy Sidomus szerint nem kell azok számára fáklyával világítani, kik a nap fényében járnak-kelnek.”⁶⁹

Kivánságához képest nyolcad napra tették le a sírboltba, melynek életében öre volt, az egyszerű, pusztán Magyarország koronátlan címerével díszített fakoporsót, melyben a sz. Klára szüzei igénytelen fekete öltönyében feküdt. Ez a középkorban divó szokás volt, hogy halottas öltönyül szerzetes ruhát választanak, amiből még nem következik, hogy Ágnes királynénk königsfeldi zárdájának apátnője volt, mit némely újabb történetírók tévesen állítanak. Mert hogy apátnő lehessen, zárdába kellett volna lépnie, fogadalmat letennie, minek semmi nyoma. Ellenkezőleg; tudjuk, hogy a zárda közvetlen szomszédságában s annak

⁶⁸ *Liebenau*, Agnes 136. 164. 165. 201. Regesten 211. Hundert Urkunden XXXVIII. XLVIII. XLIX. LXVII. LXVIII.

⁶⁹ *Necrologium maris stellae*; a lucerni barátok évkönyve; János victringi apát Liebenaunál, Regesten, 197. 392. 393.

körfalán belül lakott ugyan, de külön kis házban, melyről azt rendelte, hogy temetése után lebontassák. E rendelkezését azonban nem teljesíték; Albert és Lipót osztrák hercegek szeretett nagynénjük lakóházát a kolostornak ajándékozták, melynek volt azon időben egy Ágnes nevű apátnője, és talán e névrokonság szülte azon balvéleményt, hogy Ágnes magyar királyné apácák apátnője volt.⁷⁰

Midőn 1770-ben Mária-Terézia királyunk kikérte a berni kormánytól Ágnes királyné földi maradványait, azokat a königsfeldi templom diadalíve alatt kőkoporsóban megtalálták és átvitték a szent-balázsi apátságba a Fekete-erdőbe, mely érdemteljes szerzet megszűnte után a sz.-benedek-rendiek sanct-pauli apátságába, Karinthiába vitettek, hol azok a Habsburgi ház elhunyt tagjainak a Schweitzben talált hamvaival közösen egy nagy síremlékben nyugsznak.⁷¹

A königsfeldi zárdákat az argaui kanton 1528-ban saecularizálta és több huminitárius intézetet helyezett el bennök. Hogy Ágnes királyné mindig kegyelettel emlékezett második hazájáról, Magyarországról, arról egyebek közt az is tanúskodik, hogy a magyar címet minden alkalommal használta. Élt vele saját pecsétjében; az általa alapított (?) winterthuri kórház pecsétjébe is fölvetette; a königsfeldi leltár szerint egy misemondó ruhára is alkalmazta;⁷² a kyburgi kápolnába is, melyet ő építtetett, oda festette⁷³; a königsfeldi templom üvegfestményén szintén ott pompáz;⁷⁴ végre koporsójára is azt rendelte tétetni egyedüli díszül.⁷⁵ – Áldott legyen emléke!

⁷⁰ Ez voltaképpen tautológiának látszik, amennyiben az apáca szó valószínűleg a latin abbatissából ered, mely apátnőt jelent.

⁷¹ Lásd a fentebbiekhez, hol Erzsébet király-kisasszony hamvai sorsáról van szó, még Anzeiger aus sämmtl. Erbländern, I. Jahrg. V. St. n. II, p. 36.

⁷² *Liebenau*, Hundert Urkunden, LXXXVIII: „Ein guldin Messgewand daruf ein Crütz mit grossen Berlen und mit Buchstaben und an mitten an dem Crütz der Schilt von Ungarn.

⁷³ *Goldastmál* III. 47 Félix Fabri hist. Sueuorum 1498.

⁷⁴ P. M. *Hergott*, Pinacotheca II. 26.

⁷⁵ Ágnes királyné igen gazdagon ment ki Magyarországból. Eltekintve attól, hogy hitbérét Károly király biztositá, (*Lichnowsky*, Gesch. d. H.Habsb. II, 221.), melynek jövedelmeit, évenként 8000 márkát, haláláig élvezte, nyolcszáz darab, 20–80 márka értékű drágaságot (clenodiumot) vitt magával Magyarországból. *Königsfelder Charolin*, 104. l.) Ezek közül egy diptychont, mely nagybecsű velencei munka, máig is őriznek a berni történelmi múzeumban, mely annak, valamint egyáltalában a schweitzzi középkori műtárgyak fénypontját képezi. (Lásd *Stammler*, berni róm. kath. lelkész ily című művét: Der sogenannte Feld altar Karls des Kühnen von Burgund im historischen Muzeum zu Bern, eine altvenezianische Altartafel (Diptychon) aus dem Mechlasse der Königin Agnes von Ungarn. Bern. 1888.